

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDULLAH NEDİM: HAYATI, ESERLERİ
VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Osman HACİMAHMUTOĞLU
2501100093

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Ömer İSHAKOĞLU

İSTANBUL, 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : Osman HACİMAHMUTOĞLU Numarası : 2501100093
Anabilim Dalı / Doğu Dilleri ve Edebiyatları / Danışmanı : Doç. Dr. Ömer İSHAKOĞLU
Anasanat Dalı / Programı : Arap Dili ve Edebiyatı
Tez Savunma Tarihi : 06.08.2018 Saati : 12:00
Tez Başlığı : " Abdullah Nedim: Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ BULUT		Kabul
2- DOÇ. DR. ÖMER İSHAKOĞLU		Kabul
3- DOÇ. DR. İBRAHİM ŞABAN		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MEHMET YAVUZ		
2- DOÇ. DR. KERİM AÇIK		

ÖZ

ABDULLAH NEDİM: HAYATI, ESERLERİ VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

Osman HACİMAHMUTOĞLU

19. yüzyıldaki Mısır Edebiyatının önde gelen isimlerinden, yazar, gazeteci, hatip ve şair Abdullah Nedîm'i işlediğimiz bu tezimizde, sömürge düzenine karşı baş kaldırı hareketine konuşmaları ve yazıları ile korkusuzca ve samimiyetle katılan Mısırlı Nedîm'in hayatı, edebi şahsiyeti ve eserleri ele alınmıştır. Nedîm'in hayatındaki dönüm noktası Kâhire'de Mahmud Sami el-Barudi ile tanışması ve 1881 yılında Urâbi ayaklanmasına katılması olmuştur. Ayaklanmaya destek olmak için et-Tenkît ve't-Tebkît dergisini çıkarmış ve ayaklanmanın sesi olmuştur. İngiliz ordusuna karşı Ahmed Urâbi ve Mahmud Sami el-Barudi ile Arapların yenilgisiyle sonuçlanan Tel el-Kebir savaşına katılmıştır. Nedîm güçlü, iradeli, tatlı dilli, büyüleyici bir hatip ve mükemmel bir motivasyon ustasıydı. Kitlelerin nasıl düşündüğünü bilir, konuşmalarını bu doğrultuda yapardı. Çıkardığı üç dergiyle, gazetecilik mesleğinin zirvesine çıkmıştır. Sosyal reform alanında, devrinin zengin ve fakirlerini eleştirenlerin başındaydı. Sosyal çağrısının ekseninde dayanışma vardı. Bu yüzden hayır ve dayanışma cemiyetleri inşa etmiş, halk arasında eğitim ve yardımlaşmanın yaygınlaşmasını hedeflemiştir. Kültür alanında Nedîm, Arap edebiyatının en büyük müellifleri arasında yer almaktadır. Hayatı boyunca ve özellikle saklanma döneminde ilmi ve edebi birçok eser yazmıştır. Makalelerinde, insanların bilinçlenmesine sebep olacak hayati konulara değinmiştir. Nedîm, halk edebiyatının en büyük şahsiyetlerinden biriydi. Bu edebiyatı, modern uyanışın hedefleri, talimatları ve sosyal ıslâh ile genişletmeyi başardı. Nedîm'in edebiyatı, sınıf ayrımı gözetmeksizin halkın tümüne hitap ediyordu. Edebiyata dair tüm yaptıkları, konuşmaları, şiirleri, diyalogları, hitabeti, sosyal makaleleri, edebi oyunları halk içindi. Meşhur kimseler, fellâhlar, zenginler bu edebi türlerden istifade ederdi. Sosyal konular hakkında kaleme aldığı zecelleri, genel olarak zecel sanatına ışık tutmuştur.

Tezimizde, Nedîm' in yaşadığı dönemde hayatına etki eden faktörler, edebiyat dünyasına atılması, batılılaşmaya karşı verdiği mücadele, sürgün dönemleri, eserleri ve çıkardığı dergilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Abdullah Nedîm, Mısır, Arap Edebiyatı, Zecel, Hitabet.

ABSTRACT

ABDALLAH NADIM: HIS LIFE, WORKS AND LITERARY PERSONALITY

Osman HACIMAHMUTOĞLU

In this thesis, we have worked on the leading figures of 19th century Egyptian Literature, orator, journalist and poet Abdallah Nadîm who participated the uprising against the colonial order with his fearlessly and sincerely writings and speeches. We analysed Egyptian Nadîm's life, his literary personality and works. The milestone in Nedîm's life was his meeting with Mahmoud Sami al-Barudi in Cairo and joining the 'Urâbi uprising in 1881. He published et-Tenkîr ve't-Tebkîr magazine to support the uprising and became the voice of the revolt. He joined Tell el-Kebir war against the British army with Ahmed 'Urâbi and Mahmoud Sami al-Barudi which resulted in the defeat of the Arabs. Nadim was a strong, steadfast, sweet-tongued, charming orator and a great master of motivation. He knows very well how the people think, and speak in this direction. He reached the summit of the journalism profession with his three magazines. In the field of social reform, he was one of the top figures who criticize the rich and the poor people of his era. There was solidarity in the axis of his social calling. Therefore, he built charity and solidarity communities and aimed at the spreading of education and solidarity among the people. In the field of culture, Nadim is one of the greatest authors of Arabic literature. He has written many works of art and literature throughout his life and especially during his hiding period. In his articles, he mentioned the vital issues that would cause people to become conscious. Nadim was one of the greatest figures of folk literature. It succeeded in expanding this literature with the goals and instructions of modern awakening and social rehabilitation. Nadim's literature addressed to the whole people regardless of class distinction. All the things he did about literature, his speeches, poems, dialogues, social articles, literary plays were for the people. Famous people, fallahs and rich people benefited from these literary genres. The zecelles that he wrote about social subjects shed light on the art of zecel in general.

In this thesis, we analysed Egyptian Nadim's life, his literary personality and works, major factors that affected him throughout his life, joining to literature world, his struggle against westernization, exile periods, his works and published journals.

Key Words: Abdallah Nadim, Egypt, Arabic Literature, Zejel, Oratory.

ÖNSÖZ

19.yy.'ın son çeyreğinde Arap Edebiyatının büyük şahsiyetleri, Mısır'daki milliyetçilik hareketleriyle oldukça yakın bir ilişki içindeydiler. Bunlardan bazıları din ve eğitim reformlarını teşvik ederek halkta güven ve gurur duygularını harekete geçirmiş, diğerleri politik olarak basın ve hitabet yoluyla toplum üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır.

Abdullah Nedîm'in bu alanda öne çıkan figürlerin başında yer alması, güçlü hitabetiyle devrinin zalimlerine ve emperyalistlere karşı dik durması, Mısır'ın istiklalini kazanması ve milliyetçiliğin yaygınlaştırılması konusundaki çabaları onun köklü Mısır tarihinde önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Mısır'da hitabetin önderlerlerinden sayılan Abdullah Nedîm, eğitimde ıslâhın önemine dikkat çekmiş, okullar açmış ve tiyatro oyunları da kaleme almıştır.

Hatipliği, gazeteciliği ve şairliği ile ön plana çıkan, topluma işlediği milliyetçilik duygusuyla Mısır halkının gönlüne taht kuran, hayatının son evresini İstanbul'da geçiren ve orada vefat eden bu önemli şahsiyet hakkında daha önce Türkiye'de bir çalışma yapılmamış olması bizi bu konuda bir araştırma yapmaya teşvik eden etkenlerin başında yer almaktadır.

Çoğunlukla Arapça ve İngilizce kaynak eserlere dayanarak yaptığımız bu çalışma, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Birinci bölümde; genel olarak Abdullah Nedîm'in hayatı ele alınmış, ailesi, yetişme devresi, İskenderiye'de ve sonrasındaki faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde, eserleri çeşitli dönemler içerisinde ayrı ayrı zikredilerek kronolojik olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan ilmi ve edebi şahsiyeti kısmında; yazarlığı, halk edebiyatçılığı, gazeteciliği, şairliği, hitabeti ve tiyatroculuğu ele alınmıştır. Bu bölümde; çeşitli konuşmalarından ve şiirlerinden örneklere de yer verilmiştir.

Sonuç olarak, Mısır Edebiyatının önemli ahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen Abdullah Nedim hakkında yapılan bu çalışmada, tez konusunun belirlenmesinde, yönlendirilmesinde ve her aşamasında iten alaka ve desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Ömer İşhakoğlu'na ve katkılarından ötürü Bölümümüzün değerli ėretim üyelerine en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Osman HACİMAHMUTOğLU

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
RESİMLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAYATI (1845-1896)

1.1. Soyu ve Ailesi	8
1.2. Çocukluğu ve Yetişme Dönemi	8
1.3. Kaçış Dönemi	11
1.4. İskenderiye'deki Faaliyetleri	13
1.5. İslami Hayır Cemiyeti Okulu	14
1.6. et-Tenkîr ve't-Tebkîr Dergisi.....	16
1.7. İkinci Kaçış Dönemi.....	18
1.8. Son Yılları ve Vefatı.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

ESERLERİ

2.1. Yetişme Dönemi Eserleri	24
2.2. Sosyal ve Siyasi Islâh Dönemi Eserleri (1879-1881).....	26
2.3. Urâbî İsyanı Dönemi Eserleri (1881-1882).....	26
2.4. Saklanma Dönemi Eserleri (1882-1892).....	26
2.5. Emperyalizme Karşı Cihad Dönemi Eserleri (1892-1893).....	28
2.6. Sürgün Dönemi Eserleri (1893-1896)	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EDEBİ ŞAHSİYETİ

3.1. Yazarlığı	30
3.2. Halk Edebiyatçılığı.....	32
3.3. Gazeteciliği.....	35
3.3.1. Çıkardığı Gazete ve Dergiler	37
3.4. Şairliği	44
3.4.1. Zecelleri	53
3.5. Hitâbeti	59
3.5.1. Hutbelerinden Örnekler	60
3.6. Arap Dilinin Önemi Hususundaki Görüş Ve Çabaları	65
3.7. Tiyatroculuğu	67
3.7.1. Oyunları	67
SONUÇ	69
KAYNAKÇA	71

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Abdullah Nedîm.....	75
Resim 2: Abdullah Nedîm'in İskenderiye'de yer alan büstü.....	76
Resim 3: “el-Üstâz” dergisinin tüm sayılarını içeren ve II cilt olarak basılan kitabın kapağı.....	77
Resim 4: “et-Tenkît ve't-Tebkît” dergisinin sayılarını içeren kitabın kapağı.....	78
Resim 5: Abdullah Nedîm'in eserlerinin toplandığı “Sulafetu'n-Nedîm” isimli kitabın kapağı.....	79
Resim 6: Abdullah Nedîm'in “Kan ve Yekun” isimli kitabının kapağı.....	80
Resim 7: Abdullah Nedîm'in “el-Mesamir” isimli kitabının kapağı.....	81

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser/yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale/madde
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Fak.	: Fakülte
Haz.	: Hazırlayan
Ktp.	: Kütüphane
nr.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
t.y.	: Tarihi yok
Thk.	: Tahkik eden
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

19. Yüzyılda Mısır'ın Siyasi Durumu

Fransa'nın 1881'de Tunus'u işgal etmesinden endişe duyan İngiltere'nin Hint bölgesindeki sömürgeci korumak amacıyla bölgedeki nüfuzunu güçlendirme yoluna gittiği bu dönemde, çeşitli sebeplerin meydana gelmesiyle Mısır'ın işgali Avrupalı güçler için an meselesi olmuştur. Saîd Paşa'dan sonra valiliği devralan ve hırslı bir kişiliğe sahip olan İsmâîl Paşa (1863-1879), Mısır'da ekonomik ve idari anlamda yeni düzenlemelere giderken, gösterdiği aşırı savurganlık, finans kollarını etkili kullanamaması, köle ticaretini yasaklamasıyla Mısır'ı mühim bir gelirden mahrum bırakması, Sudan ve Habeşistan'ı hakimiyeti altına almak için yüksek askeri harcamalarda bulunması, bunlar için Avrupalı ve Rum bankerlerden borç alması, 1863'te 3 milyon cüneyh olan dış borcun 1879'da 90 milyon cüneyhe çıkması, 1875 yılında Hidiv'e ait Süveyş hisselerinin (%44) İngilizlere devredilmesinden elde edilen gelirin de borçları ödemedede yetersiz kalması ve ardından herhangi bir kaynak bulamayan Mısır yönetiminin 06 Nisan 1876'da mali iflasını ilan ederek Avrupalı alacakların insafına kalması, işgale giden süreci hızlandıran sebeplerden birkaçını oluşturmuştur. Bundan sonra Fransız-İngiliz ortaklığının bir ürünü olarak tebarüz eden ve Osmanlı'daki Düyûn-ı Umûmiyye'nin bir benzeri olan "Borçlar Sandığı İdaresi" kurulmuştur. Avrupalılar'a karşı yabancı düşmanlığı şekline dönüşen tepkilerin artması yüzünden özellikle İngiltere ve Fransa'nın baskıları ve İsmâîl Paşa'nın yanlış politikalarından dolayı 1879'da Sultan II.Abdulhamîd, valiyi görevden alarak yerine Tevfik Paşa'yı atamıştır.

Hidivlik fermanının hangi yetkileri içereceği meselesi Bâbîâli ile Fransa ve İngiltere arasında uzun tartışmalara yol açtı. Bâbîâli, hidiv değişikliği vesilesiyle İsmâîl Paşa zamanında Sultan Abdülaziz'in verdiği yetkileri geçersiz kılmak ve 1841'de Mehmed Ali Paşa'ya verilen ferman hükümlerine dönmek istedi. Ancak adı geçen devletlerin itirazı yüzünden sadece ordu sayısının 18.000 ile sınırlandırılması konusunda

anlaşmaya varıldı; veraset hususunda 1866, diğer hususlarda 1873 fermanının hükümleri üzerinde uzlaşma sağlandı. Böylece hidivlik fermanı 7 Ağustos 1879'da verilebildi.

Tevfik Paşa'nın hidivliği sırasında karşılaştığı ilk önemli mesele, artmakta olan yabancı düşmanlığının yönetimin ve toplumun çeşitli kesimlerini harekete geçirmiş olmasıydı. O bir taraftan kendisinin göreve gelmesini sağlayan Avrupalı güçlerin taleplerini karşılamak, diğer taraftan Avrupalılar'ın Mısır maliyesini kontrol çabalarına karşı gelişip güçlenen yerli muhalefeti kontrol etmek zorunda kalmıştı. Bu çerçevede gelişen milliyet bilinci orduya da sirayet etti. Mısır yönetiminde etkin olan Türk ve Çerkez unsurların Avrupalılar'a karşı Mısır'ın haklarını yeterince koruyamadığını düşünen subayların muhalefeti giderek güçlendi. İngiltere ve Fransa temsilcilerinin Mısır maliyesinin harcamalarını kısıtlamak amacıyla sivil ve askerî personeli azaltmak istemeleri muhaliflerin gücünü arttırdı. Osmanlı hükümeti 1881'de Ali Nizamî Paşa ve 1882'de Derviş Paşa'yı bir heyet eşliğinde Mısır'a göndermiştir. Ali Nizamî Paşa heyeti İngiliz ve Fransızların donanmalarını İskenderiye önlerine göndererek bulundukları tehdidin ardından, Derviş Paşa heyeti ise Maltız Olayı (11 Haziran 1882) ile Urâbi Paşa'nın uzlaşmaz tutumu yüzünden İngiliz baskısı sonucu İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Ocak 1881'de Ahmed Urâbî'nin de aralarında yer aldığı üç albayın Çerkez kökenli harbiye nâzırı Osman Rıfkı aleyhine girişimlerde bulundukları sırada tutuklanmaları üzerine kendi alayları tarafından Harbiye Nezâreti sarılarak kurtarılmaları bir dönüm noktası oldu. Urâbî Paşa, alayların başına geçip Âbidîn Sarayı'na gitti ve harbiye nâzırının görevden alınmasını istedi. Tevfik Paşa'nın bu isteği kabul ederek muhalefete yakın isimlerden Mahmud Sâmî el-Bârûdî'yi harbiye nâzırı tayin etmesi muhalefeti daha da cesaretlendirdi. 8 Ocak 1882'de İngiltere ve Fransa'nın Tevfik Paşa'yı desteklediklerini açıklamalarıyla muhalefet hidiv üzerinde baskısını arttırdı. Muhammed Şerîf Paşa kabinesi istifa etti ve Mahmud Sâmî'nin kurduğu yeni hükümette Urâbî Paşa harbiye nâzırı oldu. Bu tarihten itibaren Tevfik Paşa, İngiltere ve Fransa temsilcileriyle Urâbî Paşa'nın liderliğindeki muhalefet arasında sıkışıp kaldı. Muhalefetin giderek güçlendiğini gören İngiltere ve Fransa, Mayıs 1882'de ikinci bir

nota ile Mahmud Sâmi Paşa hükümetinin görevden ayrılmasını sağladı, fakat Urâbî Paşa harbiye nâzırlığı görevini sürdürdü.¹

Hidiv Tevfik Paşa'nın yönetime tam hâkim olamaması kendisine ümit bağlayan İngiltere ve Fransa'nın güç kaybına yol açıyordu. Böylece Urâbî Paşa liderliğindeki kesimle İngiltere ve Fransa arasında gerginlik sürekli tırmandı. Gelişmelerin endişe verici boyutlara ulaşması üzerine iki ülke Mayıs 1882'de İskenderiye'ye savaş gemileri gönderdi. Mısır hükümeti de aynı şehre yığınak yapmaya başladı. Haziran ayında meydana gelen ayaklanmalar yüzünden yabancıların büyük bir kısmı şehri terketti veya limanda demirleyen İngiliz ve Fransız gemilerine sığındı. Ardından İngiltere Tevfik Paşa'yı desteklediğini, ancak Mısır ordusunun İskenderiye'ye yaptığı yığınağı kaldırmaması halinde askerî harekât başlatacağını duyurdu. Urâbî Paşa bunu reddedince İngiltere düzeni sağlama bahanesiyle Temmuz'da İskenderiye'yi bombaladı. 13 Temmuz'da Mısır hükümeti İngiltere'ye savaş açtı. İki gün sonra Tevfik Paşa, İngiltere'ye sığınarak Urâbî Paşa'yı âsi ilân etti. Paris'teki hükümet krizinden dolayı Fransa askerî harekâta yer almak istemeyince İngiltere tek başına işgal sürecini başlattı. 14 Eylül 1882'de Urâbî Paşa'nın teslim olmasıyla çatışmalar sona erdi ve Tevfik Paşa İngiltere'nin himayesinde makamına döndü. İşgalin hemen ardından milliyetçilerin önde gelen isimleri sürgüne gönderildi, orduda büyük bir operasyon gerçekleştirildi ve Urâbî Paşa liderliğindeki hareketi destekleyenler çeşitli cezalara çarptırıldı. Hidiv ise makamını borçlu olduğu İngiltere ile iyi geçinmeye çalıştı. Özellikle Ekim 1883'te Edward Malet'ten görevi devralan ve 1907'ye kadar Mısır'ın gerçek yöneticisi gibi davranan Sir Evelyn Baring (1891'de aldığı Lord Cromer unvanıyla bilinir) zamanında otoritesi sembolik kaldı. İngiltere hidivin otoritesini tesis ettikten sonra çekileceğini ilân etmekle birlikte Sudan'da başlayan Muhammed Ahmed el-Mehdî isyanı ve isyana müdahale eden Mısır ordusunun Kasım 1883'te yenilmesinin ardından Mısır'dan çekilişini erteledi. Haziran 1885'te muhafazakârların İngiltere'de iktidara gelmesiyle birlikte Mısır işgalini sona erdirmе müzakereleri yeni bir ivme kazandı. Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında Ekim 1885'te imzalanan antlaşma gereğince İngiliz kuvvetlerinin

---

¹ Ş. Tufan Buzpınar, "Tevfik Paşa", **DİA**, C.XLI, s.15.

Mısır'dan çekilmesi için gerekli hazırlıkları yapmak üzere birer fevkalâde komiserin tayin edilmesi kararlaştırıldı. Osmanlı Devleti, Kasım 1885'te Gazi Ahmed Muhtar Paşa'yı Mısır fevkalâde komiserliğiyle görevlendirdi. Fakat Osmanlı ve İngiltere komiserleriyle hidiv uyumlu çalışmadı ve aralarında sık sık gerginlikler yaşandı. Her iki taraf kendi ülkesinin çıkarlarını koruma gayretiyle hareket edince Tevfik Paşa'nın son yılları çok sıkıntılı geçti. Hidivin güçlü gördüğü tarafın iradesini gerçekleştirme eğilimini iyi değerlendiren Lord Cromer yönetimin bütün alanlarında istediği reformları uygulamaya çalıştı. Tevfik Paşa'nın bu zaafı, İngiltere'nin teknisyen veya danışman adı altında her yere kendi adamlarını getirerek kontrolünü arttırması ve Mısır'a yerleşmesiyle sonuçlandı. Tevfik Paşa 7 Ocak 1892'de vefat ettiğinde hidivlik makamı çok zayıflamış, Osmanlı otoritesi resmîyette kalmış, İngiltere'nin fiilî hâkimiyeti güçlenmişti. Osmanlı Devleti tarafından yerine oğlu II. Abbas Hilmi tayin edildi.²

Mısır'da gerginliğin tırmanması üzerine İstanbul'da bir konferansın toplanmasını talep eden İngiltere'ye karşı uzun süre direnen Osmanlı hükümeti, Urâbî hareketinin Mısır'daki gelişmesini bir türlü önleyememesi ve Derviş Paşa'nın Urâbî taraftarları ile net bir uzlaşma sağlayamamasının ardından, 23 Haziran'da başlayan Konferans'a 19 Temmuz'da katılma kararı almış ve Konferans'ta İngiltere'nin üzerinde sıkça durduğu Osmanlı'nın Mısır'a asker sevk etmesi maddesini kabul etmek zorunda kalmıştır.

Mısır'ın iç dinamikleri ve artan dış baskılara karşı düzensiz bir Batı karşıtı millîyetçilik hareketi olan Urâbî hareketi, zayıf askeri kuvvet ve yanlış strateji sonucunda 13 Eylül 1882'de Sir Ganet Wolsey'e karşı ağır bir yenilgi alarak Mısır'da İngiliz işgalinin başlamasına sebep olmuştur. Urâbî Paşa Kâhire'ye kaçtı. Kâhire'nin kuşatılması üzerine Urâbî 14 Eylül'de İngilizler'e teslim oldu. Böylece Mısır İngilizler tarafından işgal edildi. İngiltere birçok defa Osmanlı Devleti'nden Mısır'a asker göndermesini, Urâbî'yi âsi ilân etmesini talep etmiş, padişah ilk isteğe yanaşmamış, ikincisini de sürekli ertelemişti. Nihayet Tellülkebîr çarpışmasından bir hafta önce 6 Eylül 1882'de II. Abdülhamîd Urâbî'yi âsi ilân etti. Urâbî Paşa ve yakın arkadaşları

---

² A.g.m., s.15

çıkarıldıkları savaş mahkemesinde isyancıların lideri olarak yargılandılar. Mahkeme sonucunda Urâbî ve arkadaşlarının mal varlıklarına el konuldu, kendileri de idama mahkûm edildi. Ardından bu ceza ömür boyu hapse çevrildi; daha sonra aileleriyle birlikte Seylan (Sri Lanka) adasına sürüldüler. Urâbî Paşa, Hidiv II. Abbas Hilmi'nin 11 Haziran 1901'de kendisini affetmesinden sonra ailesiyle beraber Kâhire'ye döndü, mal varlığı ve özlük hakları iade edildi. Bundan sonraki hayatında siyasete karışmadan yaşadı ve hâtıralarını kaleme aldı. 21 Eylül 1911'de Kâhire'de vefat etti.³

19. Yüzyılda Mısır'daki Kültürel Faaliyetler

Batı kültürü ile doğrudan doğruya ilişkisi olan ilk Arap ülkesi Mısır ve karşılaştığı kültür ise Fransız kültürü idi. Napolyon'un Mısır seferi, Avrupa tarihinde olduğu gibi İslam tarihinde ve Arap Edebiyatında da bir dönüm noktasıdır. Bu sefer Batının İslâm aleminde siyasi, ekonomik ve kültürel etkisinin başlangıcıdır. Çünkü, Napolyon Mısır'a yanında bilim ordusu ile birlikte gelmiş ve böylece Mısır'da yenilik hareketlerinin tohumlarını atmıştır. Matbaanın Mısır'a gelişi ve gazetelerin yayımlanması, Batıyla kültürel yakınlaşma dönemini başlatmıştır. Bu sayede Mısırlılar, Avrupalıların yaşam tarzına, müzik, tiyatro ve eğlenceye düşkünlüklerine tanık olmuşlar ve böylece Avrupa, sosyal ve ilmi alanda oldukça gelişmiş haldeyken, Arap ülkelerinin henüz başlangıç noktasında olduğundan emin olmuşlardır.

Fransızların Mısır'ı işgali esnasında, edebiyat el-Ezher'de okutulan İslâmi ilimlerden oluşmaktaydı. Napolyon seferinin en önemli etkisi Fransızların Mısır'ı boşaltmasından sonra Mısır Valiliğine atanan Mehmet Ali Paşa döneminde görülmüştür. Mehmet Ali Paşa, Batı ile başlayan kültürel etkileşimin Mısır'a sağlayacağı faydayı görerek mesleki okullar açmış, Avrupa'ya öğrenciler göndermiş ve döndüklerinde onlara birçok eserin çevirilerini yaptırmış, bu çevirileri basmak için bir matbaa kurmuş ve resmi bir gazete çıkarmıştır.⁴

³ Hilal Görgün, "Urâbî Paşa", *DİA*, C.XLII, s.167-169.

⁴ Gülyaşar Demirci, "Mısır'da Öykücülük", *Bayburt Üni. İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Dergisi*, Mart 2018, sayı:1, s. 25.

Mısır'da Nahda döneminin ilk temellerini 1826 yılında Fransa'ya gönderilen Mısır kültür heyetleri atmıştır. Avrupa'dan dönen bu eğitimli kesim, farklı okullarda çeviri ve eğitim faaliyetleriyle uğraşmıştır. Mehmet Ali Paşa'nın Fransa'ya gönderdiği öğrenci heyetinin başkanı olan Rifaa et-Tahtâvî, Paris'te kaldığı dönemde Fransızca'yı öğrenerek birçok eseri Arapça'ya çevirmiştir. et-Tahtâvî Fransa'dan döndükten sonra Fenelo'nun *Les Aventures de Telemaque* isimli eserini de Arapça'ya çevirmiştir.

et-Tahtâvî ile başlayan bu tercüme faaliyetlerini, 1822 yılında Bulak'ta Mehmet Ali Paşa tarafından bir matbaanın kurulması takip etmiştir. Bunun ardından Arap aleminde matbaacılık yayılmaya başlamış, matbaalarda gazetelerin basımı yaygınlaşmış ve tüm bunların neticesinde de yeni bir nesil ortaya çıkmıştır. Ayrıca yeni edebi türler zuhûr etmiş ve yaygınlaşmıştır. Ancak yurt dışına giden bu yeni neslin Avrupa edebiyatından yaptığı çevirilerin bir kısmı asılları gibi olmamıştır.

Bu çeviri faaliyetleri, tüm Arap dünyası için bir yol gösterici niteliği taşımaktadır. et-Tenbîh Mısır'da Napolyon tarafından çıkarılan ilk Arapça gazetedir.⁵ 1828 yılında ise *el-Vaka'i el-Mısriyye* isimli gazete yayımlanmıştır. İsmail Paşa döneminde bilim ve edebiyat çalışmalarına önem veren gazetelerin sayısı artmıştır.⁶ Aylık olarak yayımlanan *el-Ya'sûb* dergisinin kurucuları ise Muhammed Ali Paşa el-Hakîm ve İbrâhîm ed-Dusûkî'dir. 1865 yılından 19. yüzyılın sonuna kadar Nil Vadisi Mısırlıların kurduğu ve Şamlıların çıkardığı siyasi ve edebi dergilerle dolmuş, Mısır onlar için kalemlerini yarıştıracak bir saha olmuştur.

Mısırlıların çıkardığı gazeteler başında, 1866 yılında Ebû's-Suûd'un kurduğu *Vadî'n-Nîl* ve 1869 yılında İbrâhîm el-Mûyâcî ve Muhammed Osmân Celâl'in çıkardığı *Nuzhetu'l-Efkârî'l-Usbû'îyye* zikredilebilir. Fakat son zikredilen gazetenin yayın ömrü kısa olmuştur. 1870 yılında çıkarılan *Ravdatu'l-Medâris*'te birçok edebiyatçı ve bilim adamı yazı kaleme almışlardır. 1877 yılında Mîhâ'il Abdu's-Seyyid *el-Vatan*'ı çıkarmış ve 1892 yılında Abdullah Nedîm'e ait *el-Üstâz* dergisi yayınlanmıştır.

⁵ Cevdet er-Rikâbî, *el-Edebu'l-Arabi mine'l-İnhidâr ile'l-İzdihâr*, Şam, Dâru'l-Fikr, 1982, s. 271.

⁶ Demirci, *A.g.m.*, s.26.

Suriyelilerin çıkardığı gazeteler ise; 1873 yılında Selîm Paşa el-Hamvî'nin çıkardığı *el-Kevkebu'sh-Sarkî*, Selîm ve Beşşâra Teklâ'nın 1875 yılında çıkardığı *el-Ahrâm*, 1888 yılında Saruf ve Nimr Makâryûs'un çıkardığı *el-Maktam*, günlük, haftalık ve aylık çıkarılan *el-Hilâl*, *et-Tâ'if*, *Lisânu'l-Arab*, *el-Beyân*, *Enîsu'l-Celis* vb. gazetelerdir.

Düzenli tercüme faaliyetleri yine Fransız hamlesiyle başlamıştır. Bonapart, buyruğunun tüm İskenderiye halkına dağıtılmasını emretmiş, Ventura isimli şahıs buyruğu tercüme etmiş ve matbaa müdürü oryantalist Henâ Yûsuf Mersîl buyruğu basmıştır. Daha sonra tercüme faaliyetleri Mısır'da yayılmış ve Oryantalistler ile doğulular, ilmi ve edebi kitapları, konferansları çevirmeye başlamışlardır. 19. yüzyılın son çeyreğinde tercüme faaliyetleri oldukça çoğalmış, yabancı diller konuşulmaya başlanmış ve tercüme faaliyetleri ile mütercimler hükümet tarafından desteklenmiştir.⁷

---

⁷ er-Rikâbî, **a.g.e.** , s. 282.

1.BÖLÜM: HAYATI (1845-1896)

1.1. Soyu ve Ailesi

Mısırlı hatip, gazeteci ve şair olan Abdullah Nedîm'in soyu Hz. Hasan'ın torunlarından İdrîs el-Ekber'e dayanır.⁸ Abdullah Nedîm, 1845 yılında İskenderiye'de dünyaya geldi.⁹ Babası Misbah, İskenderiye'deki tersanede çalışırken, tersanenin kapanması sonucunda bir müddet işsiz kaldı. Fakir ve mahrumiyet içinde bir hayat sürmemek için köyüne dönmek istemedi ve İskenderiye'de kaldı. Orada küçük bir ekmek fırını satın aldı ve fırından kazandığıyla geçimini sağladı. Abdullah Nedîm'in babası Misbâh, fakir ve mütevazî bir hayat sürmüş ve ancak 26 yaşındayken maddî durumu düzelince evlenebilmiştir.¹⁰

1.2. Çocukluğu ve Yetişme Dönemi

Abdullah Nedîm, İskenderiye'nin fakir mahallelerinden birinde büyüdü. Okuma çağına geldiğinde, babası kendi tabakasına mensup insanların yaptığı gibi onu evlerinin yakınlarında bulunan medreseye (Kuttâb) gönderdi.¹¹ Orada okuma, yazma, matematik, Kuran ve tecvîd gibi birtakım temel bilgiler öğrendi. Henüz 9 yaşına varmadan Kur'an-ı Kerîm'i ezberledi.¹² Daha sonra Ezher'in küçük bir örneği olan Şeyh İbrahîm Paşa Cami Medresesi'nde dil, edebiyat ve dini ilimler tahsiline başladı. Şafî fıkhi, nahiv, sarf, tevhîd, mantık, dil bilimleri ve usûl ders halkalarına katıldı.¹³ Zeki bir çocuk olan Nedîm, eğitim uygulamaları, kısır öğretim metodu, karmaşık kitaplar ve medrese

⁸ Corci Zeydan, *Terâcîm Meşâhîri's-Şark fî'l-Karnî't-Tasî'* 'Aşar, 2 c., Kâhire, Hindawi Foundation, 2011, C.II, s.119.

⁹ Hulusi Kılıç, "Abdullah Nedîm", *DİA*, C.I, s.126

¹⁰ Necib Tefik, *Abdullah en-Nedîm Hatîb Sevretî'l-'Urâbiyye*, Kâhire, Mektebetu'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1963, s.33.

¹¹ Arhur Goldschmidt, "en-Nedîm es-Seyyid Abdullah", *Kâmûs Teracîm Mısri'l-Hadîse*, Kâhire, t.y., s.732.

¹² Tefik, *a.g.e.*, s.34.

¹³ Kılıç, *a.g.m.*, s.126.

yönetiminin sergilediği zihniyet nedeniyle kendisine verilen dersleri hazmedemedi ve tahsilini yarıda bıraktı.¹⁴

İskenderiye’de, Tanta’da ve Kâhire’nin mahallelerinde insanlar arasına karıştı. Konuşurlarken halkı ve soyluları dikkatle dinledi. Mevlîdlere katıldı ve kendilerine “Edebâtî” adı verilen halk şairleri arasına girerek, onların yaptıklarını taklit etti ve İskenderiye’de bir edip olarak ünlendi. Ayrıca soylu ve zenginlerin meclislerine katılarak onlarla arkadaşlık etmeye başladı. Bu zamanlarda düz ve secili konuşmalar yapar, şiir okur, halka karışarak doğaçlamalarda bulunur, örnekler verir ve irticalen hikayeler anlatırdı. Küçük yaşına rağmen adı çeşitli mahfillerde ve meclislerde anılmaya başlandı.

Bir müddet sonra İskenderiye’den ayrıldı. Trenle ve yaya olarak k şehir ve köyleri dolaştı. Yaklaşık olarak 6 ay süren bu yolculuğunda meşhur olduğu “Nedîm” lakabını kazandı.

1861 yılında 18 yaşındayken Kâhire’ye gitti ve orada edebiyatı seven ve edebiyatçılara ikramda bulunan Abdulazîz Hafız isimli arkadaşına misafir oldu.¹⁵

Kendisine geçim kaynağı aramaya başlamıştı. O dönemde hükümetin telgraf bürolarında yeni vazifelerde görevlendireceği eğitimli gençlere ihtiyacı vardı. Bu konuda eğitim almaya başladı ve birkaç ay içerisinde işi öğrenerek, telgraf memuru olarak atandı. Sonra Hidiv İsmâîl’in annesi Hoşyar Hanım Efendi’nin oturduğu Kâhire’de bulunan el-Kasrû’l-Âlî’deki telgraf bürosuna geçti.¹⁶ Böylece, Kâhire’nin elit kesiminin çalışmalarını yakından takip etme fırsatı bularak, eğitim ve edebi faaliyetlerine de devam etti.¹⁷

---

¹⁴ Tefvik, **a.g.e.**, s.34.

¹⁵ **A.e.**, s.36-37.

¹⁶ Cemaleddin eş-Şeyyâl, ‘**Alamu’n-Nahdati’l Hadîse**, Kâhire, el-Kitâb, t.y., C.VII, s.76.

¹⁷ Trevor Le Gassick, **Modern Arabic Prose Literature: An Introduction**, Michigan, Institute of International Studies, 1970, s. 58.

Nedîm, 1875 yılında, Hidiv İsmâil'i eleştirmesi sonucunda Kraliyet Telgraf operatörlüğü görevinden azledilmiş, akabinde sırasıyla özel öğretmen, esnaf ve profesyonel zeccâl¹⁸ olarak köyleri ve eyaletleri dolaşmaya başlamıştır.¹⁹

Kâhire'de bulunma fırsatıyla, saygın Ezher üniversitesindeki derslere katıldı. Fakat henüz diploma almadan ders almayı bıraktı. Üniversiteyi, eskimiş, yozlaşmış olması ve reform ihtiyacı olduğu yönünde eleştirdi.²⁰ Linda Herrera'ya göre, Nedîm'i, sönük, ezbere dayalı pedagojik metodlardan çok, güncel olmayan eğitim müfredatı, elverişsiz sağlık ve hijyen koşulları rahatsız etmişti. Nedîm, Ezherlilere sosyal ve politik ilgisizliklerinden dolayı sitem etmiş, onların kendilerine benzer diğerleri gibi korkunç izolasyon içinde yeraltı deliklerinde yaşamalarından hayıflanmıştır.²¹

“Ezher için çalışan herkes dünyayı ve içindekileri yok sayar. Siyasi ve ilmi gazeteleri okumazlar ve krallıklar hakkında hiç bir şey bilmezler. Dünya coğrafyasından, krallıklar arasında yer alanlar ve toplumlarından, savaşlardan, milletlerin siyasi durumlarından haberdar değildirler. Ne tarımda ne de ticaretin temellerinde, hiç bir meslekte uzmanlaşmazlar. Duydukları buluşları anlamaya çalışmazlar, meşgul olacakları fikirler aramazlar.”

Abdullah Nedîm, Kâhire'deki sarayda çalıştığı esnada alim ve edîplerin meclisleriyle irtibat halinde oldu. Boş vakitlerinde edebi mahfillere gitti ve soyluların meclislerine katıldı. Cemâleddin-i Efgânî ve Mahmûd Samî el-Barûdî gibi alim ve ediplerin meclislerinde bulunmak suretiyle kendisini yetiştirdi. Gayzu'l-İdde'de Husnî el-Barûdî ve el-Ğuriye'de Şeyh Ahmed Vehbî'nin meclislerine de devam etti.²² Nedîm ve Ahmed Vehbî arasındaki bağ güçlendi. Nedîm'i o dönemin usta edebiyatçıları

¹⁸ Halk Arapçası ve bölgesel lehçelerle şiir kaleme alan şair.

¹⁹ Samah Selîm, **The Novel and Rural Imaginary in Egypt**, London, Routledge Curzon, 2004, s. 47.

²⁰ Indira Falk Gesink, **Islamic Reform and Conservatism**, Newyork, I.B.Tauris, 2009, s.124

²¹ Linda Herrera, “Abdallah Nadîm an Educational Reform in Egypt”, **Mediterranean Journal of Educational Studies**, y.y., 2002, C.VII, s.3

²² Ahmed Teymûr, **A'lâmu'l Fikri'l-İslâmiyyi'l-Hadîs**, Kâhire, Dâru'l-Afâki'l-'Arabiyye, t.y., s.120.

Mahmud Samî el-Barûdî, Muhammed Safvat el-Sâ'âtî ve Seyyid Alî Ebu'l-Nasr ile tanıştırdı.²³

1.3. Kaçış Dönemi

Nedîm, Kâhire'den ayrılarak Mansûra'ya gitti ve oraya yerleşti. Orada, Muhtâr Ahmed Ebu Sa'de'nin çocukları için Kur'ân öğretmenliği yaptı ve Dakahliyye'de çiftçilikle uğraştı. Bir anlaşmazlık sonucunda muhtar ile kavga etti ve oradan ayrıldı.²⁴ Meşhûr bir kasîdeyle Şeyh Ebu Sa'de'yi hicvettiğinde, şiir ve zecel²⁵ yeteneği gelişti ve namı Mansûra'da yayıldı. Mansûra'nın tanınmış kişilerinden ve edebiyat aşıklarından Mahmûd el-Garkavî, Nedîm'i davet etti ve ona ikramda bulundu. Geçimini sağlaması için ona bir hırdavat dükkanı açtı. Ancak Nedîm, edebi meclislere, edebiyatçılara meyletmesi ve işini ihmal etmesi sonucunda iflâs etti.²⁶

Nedîm, ülkeyi dolaşmaya devam etti. Edebiyat aşıklarına misafir oldu ve tanınmış kişilerle arkadaşlık etti. Şöhreti edebiyat dünyasında yayıldı. Edebiyatçılar, Nedîm'in risâle, şiir ve nesir yazıları hakkında konuşmaya başladı. Bu konuşmalar 1293 yılında Tanta'da bulunan Şahîn Paşa'ya ulaştı.

Edebiyattan keyif alan ve şiirleri seven Şahin Paşa, edebi konuşmalarından faydalanmak ve şiir atışmalarından neşelenmek için edebiyatçıları misafir ederdi.²⁷ Nedîm'in Şahîn Paşa ile olan irtibatını Ahmed Teymûr şöyle anlatır:²⁸

“Şahîn Paşa ve Şeyh Ahmed el-Cundî birkaç alimle birlikte Ahmedî mescidinde sohbettediler. Şeyh, yakışıklı ve güzel sesli bir çocuğu yanına çağırır ve Paşa'nın huzurunda şiir okumasını ister. Şahîn Paşa, gencin okuduğu şiirdeki beyitlerden etkilenir ve şairini görmek için Nedîm'i yanına çağırır. Tanta'ya gelen Nedîm'in sesini

²³ Tefvik, a.g.e., s.42.

²⁴ Goldschmidt, **Biographical Dictionary of Modern Egypt**, London, Lynne Rienner Publishers, 2000, s.147

²⁵ Halk Arapçası ve bölgesel lehçelerle ifade edilen şiir türüne verilen ad.

²⁶ A.e., s.44.

²⁷ Ahmed Emin, **Zu'emâu'l-İslâh**, Kâhire, Hindawi Foundation, 2011, s. 209

²⁸ Tefvik, a.g.e., s.45.

çirkin bulmasına rağmen, zerafeti ve edebi hoşuna gider ve Nedîm’i meclislerine davet eder.”

Şahin Paşa’nın meclisinde Ali Tutuncî Bey ile tanıştı. Ali Tutuncî Bey, Hidiv mahiyetinden zengin ve varlıklı biriydi. Nedîm’i sevdi ve onu bürosuna vekil olarak tayin etti.²⁹ Bu asra kadar, Nedîm Mısır’daki zeccâllerin ileri gelenlerinden sayılırdı.

Nedîm, Kâhire’ye döndüğünde hocası Cemâleddin-i Efgânî’ye duyduğu özlem, onun Matatya kahvesindeki meclislerine devam etmesini sağladı. Bu meclisteki konuşmalar öncesinde dini ıslâhın, siyasi ve sosyal ıslâhın yolu sayıldığı şeklindeydi. Ancak bu kez açıkca Farşlılardan beri süre gelen, Mısırlıları boyunduruk altına alan ve onları köleleştiren sosyal zulüm hakkında sert konuşmalar yapılıyor, Hidiv İsmâîl’in zulmü ve yabancı işgaline dair düşünce ve kalem özgürlüğü, sağlam ve demokratik yönetim biçimi savunuluyordu. Batılı hükümetler ve özgürleşmelerini, doğulu hükümetler ve istibdâtlarını karşılaştırıyor, halkı birlik olmaya çağırıyordu. Yapılan bu konuşmalardaki isim ve terimler Mısırlılarca daha önce bilinmeyen ve ilk kez duyulan ibarelerdi.³⁰

Cemâleddîn-i Efgânî’nin güçlü bir görüş ve millî toplum cephesi oluşması yönündeki konuşmaları sadece soylulara değil avama da yakın geliyordu. İnsanlar onun konuşmalarından halkın içinde bulunduğu kötü durumu ve çekilen ızdırapların farkına varıyor, fakirlik ve zilletin sebeplerini düşünüyorlardı. Karanlıktan aydınlığa, kölelikten özgürlüğe götüren bir yol arıyorlardı. Efgânî halka ızdıraptan korkmamalarını kuvvet ve zenginliğin onlarsız olmayacağını salık veriyordu. Efgânî’nin meclisindeki insanlar hocalarını dikkatle dinliyor, ülkenin içinde bulunduğu durumdan şikayetlerini açıkca ifade ediyor ve Hidiv İsmâîl’in hükmünün uzamasından duydukları korkuyu dile getiriyorlardı. İçlerinden bir grup İsmâîl’in azledilmesini düşünürken diğer bir grup katledilmesini talep ediyordu.

---

²⁹ Gassick, **a.g.e.**, s.58.

³⁰ Tevfik, **a.g.e.**, s.49.

Nedîm'in tekrar bu gruba katılması uzun sürmedi. Hocasının sözleri, duygularını dağlayıp kalbini tutuşturan kor taneleri, üzerinden gaflet örtüsünü parçalayan kırbaçlar gibiydi. Akabinde Nedîm hocasının kurduğu Mason mahfiline katıldı. Bu oluşumun propaganda ve faaliyetleri arasında, Hizbu'l-İslâh ilkelerinin insanlara anlatılması yer almaktaydı. İskenderiye'nin karargah olarak belirlenmesi kararlaştırıldı.³¹

1.4. İskenderiye'deki Faaliyetleri

Hizbu'l-İslâh, Cemâleddîn-i Efgânî yandaşları Nedîm'i 1879 yılında İskenderiye'ye gönderdi. İnsanların geçmişte olduğu gibi gece eğlenceleri, Ebu Nuvâs, el-Buhturî'nin şiirleri, Ebu Rûmî'nin hicivleri, İsmâîl'in medhiyeleri, Şeyh Alî el-Leysî'nin nükteleri, komik şakalar ve boş sözlerle meşgul olmadıklarını gördü. Artık toplulukların konuşmaları sükunet ve ciddiyet içeriyordu. O zamanlarda şehir, ülkenin gidişatı ve geleceği, idarecilerin icraatları ve halkların çıkarlarına ilişkin tehlikeli durumlardan konuşuyordu. Dillerde borç komisyonu, yabancı ülkelerin dahli, şura, zulüm, köleleştirme, istiklâl, hürriyet, cahillik, yoksulluk ve buna benzer kavramlar dolaşıyordu.

İskenderiye'de hükümetin malî politikalarına ve yabancı nüfuzunun yaygınlaşmasına karşı hoşnutsuzluk her kademedede ifade edildiğinde, Nedîm radikal muhaliflere yakınlaştı.³²

Nedîm, Mısru'l-Fetât adlı gizli bir cemiyette çalışan, vatana bağlılıklarıyla bilinen sadık arkadaşları, cemiyetin Başkanı Muhammed Emîn ve Mahmûd Vasıf ile iletişime geçti. Nedîm, arkadaşlarının vasıtasıyla bu cemiyete katıldı. Sultan Abdulazîz'e karşı çıkan ve anayasal düzen isteyen Midhat Paşa'nın kurduğu Türkiye'l-Fetât isimli cemiyete benzer bir şekilde, gayretli gençlerin kurduğu Mısru'l-Fetât cemiyetinin amacı Hizbu'l-İslâh ilkelerini yaymaktı.³³

---

³¹ A.e., s.47.

³² Gassick, a.g.e., s.59.

³³ Ali Hadîdî, **Abdullah en-Nedîm Hatîbu'l-Vataniyye**, Kâhire, Mektebetu Mısır, t.y., s.81

Bu cemiyet, Hidiv İsmâîl'in diktatörlüğünü ve istibdâdını sona erdirmeyi, azledilmesi veya öldürülmesini planlıyordu.³⁴ Millîyetçi bakış açısıyla Mısru'l-Fetât, aynı zamanda Avrupa hakimiyetinin artmasını durdurmak, Mısır'ın nüfûzunu sağlamak, Mısru'l-Fetât'dan yayılan, yerli Mısırlı siyasi elitlerin üstünlüğünü sağlamayı amaçlıyordu.³⁵ Bu cemiyetin yayınları ve çağrıları İsmâîl Paşa'nın kalbine korku saldı. Bunun üzerine casuslar her yerde bu cemiyetin üyelerini gözetlemeye başladı ve faaliyetlerini açığa çıkarmaya çalıştı.³⁶

Edîb İshâk ve Selîm Nakkâş, Cemâleddîn Efgânî ve öğrencilerinin makale ve öğütleriyle desteklediği, “*Mısır*” ve “*Ticâret*” gazetelerini çıkardı.³⁷ Bu akıma Abdullah Nedîm de katıldı. Hayatında ilk defa kalemini bu yöne çevirmiş, makaleleri büyük şöhret ve başarıya kavuşmuştu.³⁸

Nedîm, vatanın her köşesinde insanlardaki korku ve endişeyi gidermek adına halk yararına çeşitli cemiyetler kurulmasına çalışıyordu. Bu cemiyetlerin hedefleri arasında kültürel ve sosyal faaliyetler olduğunu ilan ediyordu. İlk olarak, 1819 yılında İslami Hayır Cemiyeti'ni (el-Cemî'yyetü'l-Hayriyyetü'l-İslâmiyye) kurarak birtakım sosyal faaliyetlere girişti.³⁹ Bu cemiyet hedefini tüm vatan evlatları için okullar açmak olarak belirledi. Bu okullar fakirler için ücretsiz, gücü yetenler için makul bir ücret mukabilinde olacaktı.⁴⁰

1.5. İslami Hayır Cemiyeti Okulu

Cemiyet vasıtasıyla Abdullah Nedîm'in nezaretinde bir okul kuruldu. Bu okul döneminde bir ilk olarak millî müfredatla eğitime önem verdi. Nedîm'in yöneticiliğini de yaptığı okulda Arap Edebiyatı da öğretilirdi. Yabancı ve Arap öğretmenlerin de görev

---

³⁴ Tevfik, **a.g.e.**, s.47.

³⁵ Mansoor Ahmed Mirza, **Between 'Umma, Empire and Nation**, London, The London School of Economics, 2014, s.182.

³⁶ Tevfik, **a.g.e.**, s.48.

³⁷ A. Mecdi Davud, **Abdullah Nedîm Fârisu'l-Kelime ve Kâ'idu's-Sevra**, y.y., t.y., s. 3.

³⁸ Tevfik, **a.g.e.**, s.49.

³⁹ Kılıç, **a.g.m.**, C.I, s.126

⁴⁰ Tevfik, **a.g.e.**, s.50.

yaptığı büyük bir okuldu.⁴¹ Nedîm’e göre; millî eğitim köşe taşıydı ve millî toplumun temellerindendi. Ulusun bireylerini, dini ve sosyal konularda ortak bir paydada buluşturacağına, millî ve vatansever duyguları kalplerine yerleştireceğine inanıyordu.⁴² Öğrencilerini bilhassa edebiyat, kompozisyon ve hitabet konularında yetiştirmeye çalıştı. Özellikle, siyasi hitabetin Mısır’da canlanması için büyük gayretler sarfetti.⁴³ Bu okulun öğrencileri çeşitli mahfil ve topluluklara yayıldı. Konuşmalarında; hürriyet, ilim sevgisi ve adaletten bahsediyorlardı. Nedîm okulda haftalık konferans düzenlemeye başladı. Nedîm, toplum arasında millî bilinci yaymak için din, siyaset ve kültür konularında özgürce konuşuyordu. Öğrencileri de Nedîm’in konuşmalarına katılıyorlardı.⁴⁴ Gazeteler baş sayfalarında Nedîm’in tüm hutbelerini yayınlamaya başladılar. Nedîm’e “Doğu’nun Hatîbi”, “İnsanlığın Hizmetkârı” meclisine de “Ukâz Panayırı” ve bazen de “Paris Edebiyat Fuarı” isimlerini verdiler.

İskenderiye’de Nedîm’in hutbeleri ve meclisi konuşulur oldu. Cemiyete millîyetçilik ruhuyla tutuşan nüfuz sahibi birçok kişi katıldı.

Arapçayı savundu ve millî dille eğitim veren okulların kurulması faaliyetlerine girişti. Arapçayı küçümseyen halkını şöyle uyardı:

*“Sen kendinin kim olduğunu bilmiyorsan bile dil sensin, vatanın kim olduğunu bilmiyorsan bile vatan sensin. Kim millîyetini, inançlarını, fikirlerini aydınlatırsa, kendini aydınlığa kavuşturur.”*⁴⁵

Okuldaki tiyatro grubu halkçı ve millîyetçi oyunlar sergilemeye başladılar.⁴⁶ Nedîm, Mısır’da yabancılara duyulan hayranlığı tenkit etmek üzere, halk Arapçasıyla kaleme aldığı “el-Arab” ve “el-Vatan ve Tali’u’t-Tevfik” tiyatro oyunlarını öğrencileriyle sahneye koydu.⁴⁷ Zizinya tiyatrosunda, Hidiv ve büyük devlet adamları

⁴¹ Gassick, **a.g.e.**, s.60.

⁴² Mirza, **a.g.e.**, s.183.

⁴³ Kılıç, **a.g.m.**, C.I, s.126

⁴⁴ Abdulfettâh Nedîm, **Sulâfetu’n-Nedîm**, Kâhire, el-Emel li’t-Tibâ’ati ve’n-Neşr, t.y., s.15

⁴⁵ Abdusselâm Raûf, “Abdullah en-Nedîm”, **Mevsûatu Beyti’l-Hikme Li A’lâmi’l-Arab**, Bağdad, t.y. s. 45.

⁴⁶ Tefvik, **a.g.e.**, s.49.

⁴⁷ Julia Scott Meisami, Paul Starkey, “al-Nadîm Abdallah”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, London,

huzurunda sergilenen “*el-Vatan ve Tali ‘u’t-Tevfik*” ismiyle sergilenen oyun büyük bir başarı kazandı.⁴⁸

Nedîm’e göre, özellikle düşük gelirli toplum kesimlerinde, az olan okuryazarlık oranları, çıkarılan gazete ve dergilerin yüksek oranda kamu oyu oluşturmaları ve bunu şekillendirmeleri adına, oldukça kısıtlı bir potansiyele sahip oldukları anlamına geliyordu.⁴⁹

Okulun öğretmenlerinden birinin söylediği gibi Nedîm’in buradaki amacı, bir taraftan hitabet ve müzakerenin usûllerini öğretmek, diğer taraftan fikirlerinde gayret ve büyüklük ruhunu yaymaktır.⁵⁰

1.6. *et-Tenkît ve’t-Tebkît Dergisi*

Başbakan Riyâd Paşa ve Nedîm arasında hilaf artınca, Nedîm, Riyâd Paşa’nın kendisinin ıslâh hareketi yolunda yürümesine izin vermeyeceğini anladı. Kendisinin ve cemiyetinin bu durum karşısında görebileceği muhtemel zararlara karşı, mesajını insanlara ulaştırabilecek, kendisini toplumla buluşturacak *el-Tenkît ve’t-Tebkît* (Nükteli Söz ve Eleştiri) isimli dergiyi çıkarmaya karar verdi. İlk baskısı 1881 yılında yapıldı.⁵¹

Daha sonra Nedîm tekrar vatani dolaşmaya ve hutbeler vermeye devam etti. Köylülerle bir araya gelmiş, onların ruhlarına devrim tohumlarını ekmiş ve kalplerinde devrim ateşini tutuşturmuştu. Hutbelerinde Kıptîler ve Müslümanları birlik olmaya çağırılmış, sosyal açıdan kötü yönleri eleştirmiş, eski Mısır’ın asaletini, şerefini hatırlatmıştı.

el-Tenkît ve’t-Tebkît dergisi millîyetçi hareketle eş anlamlıydı. Hicivli tarzı hakkında Nedîm şöyle yazmıştı:

Routledge, 1998, C.II, s.572

⁴⁸ Tefvik, **a.g.e.**, s.50.

⁴⁹ Mirza, **a.g.e.**, s.183

⁵⁰ Hadîdî, **a.g.e.**, s.89.

⁵¹ Ahmed Emîn, **Faydu’l-Hâtır**, Kâhire, Mektebetu’n-Nehdeti’l-Mısriyye, 1945, C.VI, s.152

“ Eleştirmek için ortaya çıktığında neşelendirir, methetmek için ortaya çıktığında ise aslında saldırır.” ⁵²

Ahmed Urâbî⁵³, Nedîm'den derginin ismini değiştirmesini istemişti. Bu talep üzerine Nedîm derginin ismini Tâif olarak değiştirdi. İlk sayısı 1881 yılında çıkan Tâif devrim gazetesi, millet meclisinin dili ve döneminin en büyük ve en güçlü gazetelerinden biri oldu.

Daha sonra Nedîm vatani dolaşmaya başladı. Cami minberlerinde hutbeler verdi ve köylülerle hasbihal etti. Konuştuğu kişilerin ruhlarına devrim tohumlarını ekmiş, kalplerinde devrim ateşini yakmıştı. Hutbelerinde Kıptî ve Müslümanları birlik olmaya davet ediyor, sosyal açıdan olumsuz yönleri eleştiriyordu. Geçmiş dönemdeki Mısır'ın asalet ve şerefini hatırlatıyordu.

Ahmed Urâbî, Nedîm'den derginin ismini değiştirmesini istedi ve bunun üzerine Nedîm dergini ismini Tâif olarak değiştirdi. İlk sayısı 20/11/1881 yılında çıkan Tâif gazetesi, millet meclisinin dili ve dönemin en büyük ve en güçlü gazetelerinden biri oldu. Vekâ'i-u'l Mısıriyye dahil tüm gazeteler Tâif'in yazdıklarından naklediyorlardı.

Urâbî isyanı bilinen bir hezimetle sonuçlanınca, ülke akabinde büyük bir sıkıntıya düştü. Urâbî taraftarları hezimetini kabul edince, İskenderiye'deki Hidiv'e kendilerinin affı için bir dilekçeyle ricada bulundular. Hidiv yazılan bu dilekçeyi geri

⁵² Abdullah en-Nedîm, “T'lân”, **et-Tenkît ve't-Tebkât**, y.y., 1881, sayı:1, s.4

⁵³ Ahmed Urâbî (1841-1911): Mısır'ın Şarkîye Mûdûriyetine (muhafaza) bağlı Hirriyyetürezne köyünde doğdu. Adı Ahmed'dir. Aslen Iraklı olup VII. (XIII.) yüzyılda Mısır'a göç eden bir aileden geldiği rivayet edilir. Urâbî Paşa, Mısır'da siyasî hayatın dönüm noktalarından birinde önemli rol oynamış, lideri bulunduğu hareket Mısır ve Sudan'ın İngiliz işgaline uğramasının yolunu açmıştır. II. Abdülhamîd, Derviş Paşa'yı görevlendirerek Urâbî'yi Mısır'dan uzaklaştırıp İngiliz işgaline mani olmaya çalışmış, fakat bunda başarı sağlayamamıştır. Ayrıca gerek Filistin ve Suriye'de gerekse Anadolu'da Urâbî lehine yapılacak gösteriler engellenmiş ve liderliğini yaptığı hareketin özellikle Osmanlı Arap vilâyetlerinde Arap kavmiyetçiliğine yol açmasını engellemek için etkin tedbirler alınmıştır. Böyle bir hareketin Osmanlı idarî yapısını tehdit etmesinin yanı sıra fiili bir yabancı müdahalesine yol açacağı endişeleri de Urâbî'nin âsi ilân edilmesinde etkili olmuştur. Urâbî Paşa hareketi farklı açılardan değerlendirilmiş, hakkında çeşitli dillerde çok sayıda yayın yapılmıştır. Sonuçları açısından bakıldığında bu hareket, Mısır'ın uzun süre hukuken bir Osmanlı eyaleti olmakla birlikte İngiliz işgali altında kalmasının önemli gerekçelerinden birini teşkil etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Görgün, “Urâbî Paşa”, **a.g.e.**, C.XLII, s.167-169.

çevirdi. Hidiv'in yazılan dilekçeyi reddettiği ve bu dilekçeyi hazırlayanların tutuklanacağı haberleri Nedîm'e ulaşınca, 14/09/1882 tarihinde Nedîm Kâhire'ye geri döndü.

1.7. İkinci Kaçış Dönemi

15/09/1882'de Kâhire teslim olmuş, İngiliz komutan yardımcısı Hidiv Sultan Paşa ile birlikte başkente girmişti. Hidiv Sultan başkente güç ve nüfuz sahibi olmuştu. Abdullah Nedîm dışında, yurtdışına kaçanlar da dahil Millî Hareket liderlerini tutuklattı. Hükümet, Nedîm'i tutuklamak için tüm kuvvetlerini seferber etti ve her tarafa casus ve gözlemciler gönderdi.

Hükümetin çabaları boşa çıkınca Nedîm'i ölü veya diri ele geçirene 1000 cüneyh para ödülü konuldu. Nedîm'i gizleyen, yerini bilip de ihbar etmeyen kişiler hakkında idam cezası çıkartıldı. Bu haber tüm gazetelerde yayınlandı.

Nedîm, kendisini Hidiv, İhtilâl kuvvetleri, Sultan Paşa, Riyâd Paşa ve bizzat Sultan'ın amansız düşmanı olarak değerlendiriyordu. Onların tümü Nedîm'den intikam almak, asılsız suçlamalarla hayatına son vermek için bir araya gelmişlerdi. Bu sebeple Nedîm kaçmaya karar verdi. Kaçış hikayesi, polisiye romanları aratmamıştı. Polis her yerde izini ararken, tam 9 yıl saklanmayı başardı.⁵⁴

Nedîm bu dönemde, farklı kılıklara girererek, çeşitli şahsiyetlerin kıyafetlerine bürünerek, sürekli yer değiştiriyordu. Bu süre içerisinde, üstün kabiliyet, beceri ve zekasına delalet eden çeşitli olaylarla karşılaşmıştır.⁵⁵

Nedîm hayatının bu döneminden şöyle bahseder:

"خرجت من مصر مختلفاً فدرت في البلاد متنكراً أدخل كل بلد بلباس مخصوص، وأتكلم كل قرية بلسان يوافق دعوائى التي أدعيها، من قولى إني مغربي أو يميني أو مدني أو فيومي أو شرقاوي أو نجدي أو أصلح لحيتي إصلاحاً يوافق هذه الدعوى فأطيلها في مكان عند دعوى المشيخة، و

⁵⁴ Tefvik, a.g.e., s.55.

⁵⁵ Enver Ahmad, **Hutebâ Sannâ'u t-Târîh**, Kâhire, Mektebetu'l-Ancelo'l-Mısıriyye, 1969, s.151

أقصرها في آخر عند دعوى السياحة، وأبيضها في بلد، وأحمرها في قرية وأسودها في عزبة
...الخ"

“Mısır’dan saklanarak çıktım, kılık değiştirerek ülkelerde dolaşım. Her bir ülkeye özel bir kıyafetle girdim. Her bir köyde, büründüğüm şahsiyete uygun bir lehçeyle konuştum. Kimi zaman, Faslı, Yemenli, Medîneli, kimi zaman ise Feyyûmlu, Şârikalı, Necidli oldum. Sakalımı da büründüğüm şahsiyete uygun hale getirdim. Şeyh olduğum bahanesiyle sakalımı uzattım, seyahat bahanesiyle sakalımı kısalttım. Bir yerde sakalımı beyazlattım, diğer bir yerde kırmızıya veya siyaha boyadım.”⁵⁶

Kaçış dönemi, Nedîm için en zor dönemlerden biriydi. Çünkü, casuslar her tarafı gözetliyor ve her yerde onu arıyorlardı. Sürekli saklanıyor, hiç kimseyle irtibat kurmuyordu. Ne var ki, bu durumdan sıkıldı ve uşağına eğitim vermeye başladı. Sonrasında, yazı ve telif ile meşgul oldu. Bu dönemde faydalı kitabı olan “Kane ve Yekun” u telif etti. Telif hikayesini ve amacını, eserin başlarında Nedîm şöyle ifade eder:

“Dînî, lisânî, millî, siyâsî, vatandaşlığa ait edebi ve târihî bir fezlekedir.”

Nedîm, eserini saklanmaya başladıktan kısa bir süre sonra yazdığını anlatmıştır. Daha sonra 360 küsür beyitten oluşan uzun bir kasîde yazdı. Bu kasîdesinde, soy ve dini farklılıklar hakkında doğululara nasihatlerini içeriyordu. İlgili kasîdeyi “Doğu Millîyetçiliği” olarak isimlendirdi.

بكل صروف الدهر يُمتحن الحر   وفوق جبال العزم ينهمر الضر

Özgür kimse, her tür musibetle imtihan edilir   Azim dağlarının üstünden zararlar dökülür

⁵⁶ A.e., s.152.

Daha sonra Atvetu'l-Kıbeliyye bölgesine gitmiş ve Şeyh Homşerî'nin yanında 3 sene saklanmıştır. Bu süre zarfında evlenmiş ve eşinin kız kardeşiyle de uşağını evlendirmiştir.⁵⁷

Sürekli saklanarak yer değiştiren Nedîm, daha sonra Cümeyre beldesine geçti. Cümeyre'ye sık sık gelen gizli polislerden Hasan el-Fîrâr, Nedîm'in hal ve hareketlerinden şüphelendi. Bu kişinin Nedîm olduğunu teyit etmek ve başına konan ödülü almak için İçişleri ile irtibata geçti. İçişleri Nedîm'i tutuklamak için büyük bir kuvvet gönderdi. Nedîm'in bulunduğu ev kuşatıldı ve 1891 yılı Kasım ayında Nedîm tutuklandı.⁵⁸

Nedîm savcılığa teslim edilmek üzere Tanta'ya gönderildi. O zamanlar Merhum Kâsım Emîn Bey Tanta Başsavcısıydı. Nedîm'e ilgi ve yakınlık gösterdi. Ona; "*Sözünde özgürsün! Ne dilersen söyle!*" dedi. Hapiste halini hatırlar ve ona iyi davranırdı.⁵⁹

Bir süre hapis yattıktan sonra Hidiv Tevfik, Abdullah Nedîm'i affetti, ancak ülke dışına sürgün edilmesini emretti.⁶⁰ Yafa körfezine gönderilmesine karar verilmiş ve Yafa'ya gönderilmiştir.

1.8. Son Yılları ve Vefatı

Hidiv Tevfik'in vefatından sonra yerine II. Abbas geçti. Nedîm'i affetti ve Mısır'a dönüşüne izin verdi. Nedîm, Mısır'a döndü ve Kâhire'ye yerleşti. Burada, sevdiği gazetecilik mesleğine tekrar başladı. İlmi, öğretici ve komik unsurları içeren haftalık Üstâz gazetesini çıkardı. İlk sayısı 1892 yılında çıkan gazete, akıllarda et-Tenkît ve't-Tebkît ve Tâif'i çağrıştırmıştı.⁶¹

---

⁵⁷ eş-Şeyyâl, **a.g.e.**, s.87

⁵⁸ **A.e.**, s.88.

⁵⁹ Ni'mât Ahmed Fu'âd, **Terâcîm Şarkıyye ve Garbiyye**, Kâhire, el-Mektebetu'l-Akademiyye, 2004, s.37.

⁶⁰ Ömer Rızâ Kehhâle, **Mu'cemu'l-Mu'ellifin**, Beyrût, Müessesetu'r-Risâle, 1993, C.II, s. 298-99.

⁶¹ eş-Şeyyâl, **a.g.e.**, s.89.

Okuyucular, *el-Üstâz* gazetesine eşi görülmemiş bir şekilde rağbet gösterdi. Dönemindeki haftalık ve günlük yayınlanan gazetelerin tirajını geçme başarısı sağladı. Bu başarı, bazı kıskanç gazete sahiplerini öfkелendirdiği gibi, ıslâh çabaları konusundaki üslûbu İngilizleri de kızdırdı. Bu devirde Hidiv Abbas ve İngilizler arasında görüş ayrılıkları baş göstermişti. Abbas, büyük bir cesaret göstererek, Başbakan Mustafa Fehmî Paşa'yı görevinden azletti. Bunun üzerine Nedîm Hidiv Abbas'ı destekleyen makaleler kaleme aldı. Lord Kramer'in tepesi attı ve ülkede fanatizm ve hizipçilik ruhunu kışkırttığı için Nedîm'i suçlamış ve ikinci kez ülkeyi terk etmesi istenmiştir..

Üstâz gazetesinin yayınına son verdikten sonra Nedîm Yafa'ya gitmiş 13/06/1893 yılında çıkardığı son sayısında okuyucularına dokunaklı bir şekilde şöyle veda etmişti:⁶²

وما خلقت الرجال إلا لمصابرة الأهوال و مصادمة التوائب والعاقلة يتلذذ بما يراه في فصول تاريخه
من العظم والجلالة وإن كان المبدأ صعوبة وكدرًا في أعين الواقفين عند الظواهر وعلى هذا فإني
أودع إخواني قائلًا

أودعكم والله يعلم أنني أحب لقاءكم والخلود إليكم

“Adamlar, zorluklara sabretmek, emareleri gören gözler için başlangıç zor ve kederli olsa da musibetlere göğüs germek için yaratılmıştır. Akıllı kimse tarihin bölümlerinde gördüğü azamet ve ihtişâmdan tad alır. Bu sebeple kardeşlerime şöyle diyerek veda ediyorum;

Sizinle vedalaşıyorum ancak Allah biliyor ki sizlerle tekrar buluşmak ve ilelebet sizlerle kalmayı temenni ediyorum.”

Yafa'da Nedîm Sultan Abdulhamî'tin güvenini kaybetti ve Yafa'dan uzaklaştırılması emredildi. Tekrar İskenderiye'ye döndü ve Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın himayesine girdi. Gazi Ahmed Paşa'nın çabalarıyla Abdulhamî Nedîm'in İstanbul'da kalmasına izin verdi ve Nedîm İstanbul'a gitti. Divânu'l-Me'ârif'te çalıştı⁶³

⁶² Abdullah Nedîm, *el-Ustâz*, y.y., t.y., c.42, s.1032

⁶³ Hayreddîn Ziriklî, *el-A'lam*, Beyrût, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, 2002, C.IV, s.137.

daha sonra Abdulhamî't'in emriyle aylık 45 mecdiye karşılığında Matbû'at Müfettişliğine atandı.⁶⁴

İstanbul'da hocası Cemâleddîn Efgânî ile tekrar buluştu. Burada kaldığı süre boyunca vatanına ve ailesine daima özlem duydu. Son günlerini Mısır'da geçirmeyi arzu etmiş, ancak kader Nedîm'in bu dileğinin gerçekleşmesine izin vermemişti. Felç hastalığına yakalandı ve hastalığı şiddetlendi. Annesi ve kardeşi hastalığında yanında misafir olmak için İstanbul'a hareket ettiler. Ancak, Nedîm'in vefatından sonra İstanbul'a vardılar.

Nedîm, 11/10/1896 yılında vefat eder. Sultan Abdulhamî't'in emriyle Cemâleddîn Efgânî'nin de bulunduğu büyük bir cenaze töreni düzenlendi. Naaşı Beşiktaş'taki Yahya Efendi mezarlığına defnedildi.⁶⁵

Cemâleddîn Efgânî, Nedîm'i aşağıdaki sözlerle methetmiştir:

*“Öyle insanlar vardır ki yaşamları sona erdiğinde hatıraları da sona erer, fakat mezarının başında durduğumuz bu adam devrinin harikasıydı. Allah ona rahmet eylesin. O gerçek bir Mısırlıydı. Ruhunu milletine adanmış ilke sahibi biriydi ve halkı uğruna şehit olarak vefât etmiştir.”*⁶⁶

---

⁶⁴ eş-Şeyyâl, **a.g.e.**, s.90.

⁶⁵ **A.e.**, s.91.

⁶⁶ Herrera, **a.g.m.**, s.7.

2. BÖLÜM: ESERLERİ

Abdullah Nedîm, büyük Arap müellifleri arasında ilk sıralarda yer almıştır. Hayatı boyunca, özellikle saklandığı süre zarfında dini, ilmi, edebi risâleler ve birçok kitabın telifiyle meşgul olmuştu. Ne yazık ki, çoğu eserleri kaybolmuş veya günümüzde üzücü sebeplerden ötürü bu eserlere ulaşmak mümkün değildir. Bu eserlerden kalanlar onun edebi ve ilmî bir müellif olduğuna hükmetmeye yeterlidir.

Nedîm'in telif ettiği kitapların adedini belirlemek mümkün değildir ve çoğu da kaybolmuştur. Bir çoğu yazma halinde veya basılmamıştır. Arkadaşı Ahmed Semîr, onun büyük küçük yüzlerce eseri olduğunu beyan eder ve çeşitli sanatlardaki risâlelerinin ve eserlerinin yüze ulaştığını fakat çoğunun çalındığını, gasp edildiğini ve Nîl nehrine atıldığını söylemiştir.⁶⁷

Nedîm'in yaklaşık 100'den fazla eseri bulunmaktadır.⁶⁸ Buna rağmen, eserlerinin çok azı bugün elimize ulaşmıştır.

Nedîm'in edebi çalışmalarına dair bir intiba oluşturacak koleksiyon Sulâfatu'n-Nedîm isimli eserdir. Kardeşi Abdulfettâh Nedîm tarafından toplanmış 2 ince cilt halinde, 130 sayfa olarak 1901 ve 1914 yıllarında basılmıştır. Kitapta genellikle öğretmen ve arkadaşlarına yazdığı, ilginç biyografik detaylar içeren eski mektuplar ve et-Tenkît ve't-Tebkît dergisinin birinci ve ikinci sayılarından örnek pasajlar sunulmuştur. Kitabın ikinci cildinde ise; toplumda görev ve sorumluluklar, aileye ve kardeşlere karşı yükümlülüklerimiz, alimlerin topluma karşı görevleri detaylarıyla verilmiştir. Kitapta yer alan denemelerde toplumun bileşimi analiz edilmiş, krallar ve prenslere dair kısa bir denemeye de yer verilmiştir.⁶⁹

Nedîm'in eserlerini hayatında geçirdiği evrelere göre aşağıdaki şekilde taksim etmek mümkündür.

---

⁶⁷ Hadîdî, **a.g.e.**, s.393.

⁶⁸ İsmâ'il Paşa el-Bağdâdî, **Hediyyetü'l-Ârifin Esmâ'u'l-Mu'ellifin ve Asâru'l-Musannifin**, İstanbul, Matba'atu'l-Behiyye, 1951, C.I, s.492.

⁶⁹ Gassick, **a.g.e.**, s.64.

2.1. Yetiştirme Dönemi Eserleri

Yetiştirme Döneminden 1878 yılının sonuna kadar aşağıdaki eserleri telif etmiştir.

- Yaklaşık 3000 beyitlik dîvânı (kayıp).⁷⁰
- Yaklaşık 4000 beyitlik orta büyüklükteki dîvânı (kayıp).
- Gençlik yıllarında çeşitli konularda kaleme aldığı edebi risâlelerinden oluşan büyük bir mecmûası vardır. Çoğu kaybolan risâlelerinden yalnızca 16'sı mevcuttur. Onlardan bazıları:⁷¹
- *Livâu 'n-Nasr fî Udebâi ' l-Asr* ,
- *et-Tennûru 'l-Meşhûr fî 'l-Mufâhara beyne s-Sefîne ve l-Vâbûr*,
- *Tâli 'u ' l-Kerâme bi Husni s-Selâme*:

Bu risâlesini hocası Şeyh Muhammed el-Aşrî'ye yazmıştır. Yağmurlu bir zamanda bazı insanlarla bindiği arabanın devrilmesi ve hocasının sağ olarak kazadan kurtulması üzerine hocasına yazdığı risâlesini secili bir üslupla ve kendi icat ettiği vezinlerle yazmıştır.⁷²

- *Nâru 'l-Gaduv ve Sârû l- 'Aduv*:

Bu risâlesini, Kuzey Afrikalılarla toplanıp, batıl hurafelerle uğraşan arkadaşı merhum Hafız Abdulaziz Bey'e nasihat ve uyarı mahiyetinde yazmıştır.

- *İsti 'tâfu 'l- Mukarrir Kalbu 'l-Muharrir*:

Secili olarak yazdığı bu risâlesini 1289 yılında Vekâi 'u 'l-Mısriyye gazetesi yazarı merhum Şeyh Ahmed Abdurrahîm'e göndermiştir.

- *Dureru 'n-Nahle ve Gureru r-Rihle*:

Bu risâlesini İskenderiye'deki arkadaşı Şeyh Ahmed Vehbî'ye göndermiştir.

- *Hıfzu 'l-Vedâi ' li Dureru 'l-Bedâi ' ,:*

Bu risâlesini, bazı arkadaşlarına teşekkür mahiyetinde yazmıştır.

- *Tenbîhu 'l-Lebîb ve Tesliyetu 'l-Habîb*,
- *Def 'u 'l-Arâm Bezlu 'l-Ğarâm*,

⁷⁰ Zeydan, a.g.e., C.II, s.125.

⁷¹ Hadidi, a.g.e., s.394.

⁷² Nedîm, a.g.e., s.158.

- *Nucûmu 'l-Leyâlî fî Ukûdi 'l-Leâlî,*
- *es-Sâk ala 's-Sâk fî Mukâbedeti 'l-Muştâk* (Bu eser Sulâfetu'n-Nedîm isimli kitapta mevcuttur).

Edebi risâlelerinden oluşan diğer mecmuayı “*Riyâdu'r-Resâil ve Hıyâdu'l-Vesâ'il*” ünvanı altında toplamıştır. Her bir risâlenin başlığı içeriğine delalet eder.⁷³ Bu risâlelerden bazıları;

- *es-Sitru 'l-Mesdûl fî Delâleti 'l-İncîl ale r-Resûl,*
- *el-Husûnu l-Meni 'a fî r-Red alâ Ehli 't-Tabi 'a,*
- *el-Fîkretu 'l-Metî 'a fî Tatbîki 't-Tabi 'a alâ 'ş-Şerî 'a,*
- *Tathîru 'l-Ezvâki fî Hamîdi 's-Sıfat ve 'l-Ahlâk,*
- *el-Ebkâru 'l-Bedi 'a fî Red ale 'l-Mu 'tezile ve 'ş-Şia ',*
- *es-Sehmu s-Serî ' fî Mâ Tadammanathu ve Kîle Yâ Erdu mine l-Bedî ',*
- *İhrâcu 'l-Vedâi ' mine ' z-Zarfî fî Enne 'l-Mu 'ceze 'n-Nesebe lâ 's-Sarf,*
- *eş-Şennetu ve 'r-Renne fî Evlâdi Mısri 'z-Zenne,*
- *eş-Şeceretu 'l-Gaşşâşe fî Evlâdi Mısri 'l-Huşâşe,*
- *Şeddu 'd-Dablâk fî Ektâfi Ehli 'l-Bulâk,*
- *Hâvirini Yâ Tayta fî Tarbûşi ve 'l-Barnita,*
- *Suhbetu 's-Selâme li Lâbisi 'l-İmâme,*

Bu mecmuadan yalnızca önsöz ve iki risâleye ulaşılmıştır.⁷⁴ Bunlar;

- *Zendu 'l-Ezhân ve Zubdu 'l-Ezhân,*
- *Havdu 'l-Hamr ve Havdu 'l-Cemr,*

Bu risâlelere, kardeşi Abdulfettah Nedîm'in Sulafetu'n-Nedîm (Nedîm'in Klasikleri) adlı kitabında yer vermiştir.⁷⁵

- *Zecel Dîvânı* (Kayıp).

⁷³ A.e., s.97

⁷⁴ Hadîdî, a.g.e., s.395.

⁷⁵ Gassick, a.g.e., s.63.

2.2. Sosyal ve Siyasi Islâh Dönemi Eserleri (1879-1881)

- *et-Tenkîr ve 't-Tebkîr*: Dâru'l-Kutub'da mevcuttur.
- *el-Vatan ve Tali 'u't-Tevfîk* tiyatro oyunu : Kayıptır. Sulâfatu'n-Nedîm kitabında birkaç yaprağı mevcuttur.
- “*Arab*” tiyatro oyunu: Kayıptır.
- *Asâru 'l-İnsâniyye fî Târîhi 'l-Cem 'iyyeti 'l-Hayriyyeti 'l-İslâmiyye*: Kayıptır.

2.3. Urâbî İsyanı Dönemi Eserleri (1881-1882)

- *et-Tâif*: Dâru l-Kutub'ta 20 sayısı bulunan devrim gazetesi.
- *Mukâbeletu 'n-Nazîr*: Kayıptır. 4 bölümden oluşan siyasi bir kitaptır.

2.4. Saklanma Dönemi Eserleri (1882-1892)

- Nedîm'in saklandığı dönemde arkadaşlarına yaptığı tafsilatlı edebi nutuklar. Bazıları Üstâz gazetesinde mevcuttur.
- Seylan'daki Urâbî Paşa'ya yazdığı risâleler mecmûası (basılmıştır).⁷⁶
- **Kâne ve Yekûn:**

Üç kısımdan oluşan “*Kâne ve Yekûn*” dinlerin kaynağını, felsefesini, tarihini ve olaylarını ele almıştır. Bazı bölümleri *el-Üstâz* dergisinde yayınlanmıştır.⁷⁷ Ne var ki birinci bölümden sadece 256 sayfa basılmış olup kalan 64 sayfa kaybolmuştur. Dr. Muhammed Ahmed üçüncü cüze Dâru'l-Kutub'ta bir yazmanın arka bölümünde rastlamış ve 1956 yılında “*Abdullah Nedîm ve Muzekkeratuhu s-Siyâsiyye*” başlıklı olarak yayınlamıştır.⁷⁸

Nedîm kitabına şöyle diyerek başlar:⁷⁹

---

⁷⁶ Hadîdî, **a.g.e.**, s.397.

⁷⁷ Zeydan, **a.g.e.**, C.II, s.125.

⁷⁸ Hadîdî, **a.g.e.**, s.397.

⁷⁹ Abdullah Nedîm, **Kâne ve Yekûn**, Kâhire, Matba'at Daru'l-Kutub, 1995, s.5.

"وقد ابتدأت الكتابة فيه في الساعة الثامنة من يوم الخميس ٢٨ ربيع الثاني عام ١٣٠٠ هجرية الموافق ٨ مارس عام ١٨٨٣ ميلادية في قاعة ظلماء وحيداً بعيداً عن العلماء والكتبيات والجرائد مختفياً متغيباً عن الجواسيس والعيون من الباحثين على وإذا أعان الله تعالى على إتمامه وإنهائه على ما تصورته ورتبته في مخيلتي أطلقته بين القراء في صورة فذكرة دينية ولغوية ووطنية وسياسية وجنسية وأدبية وتاريخية..."

"Bu kitabım Kane ve Yekun'u 08 Mart 1883 Perşembe günü, alimlerden, kütüphanelerden ve gazetelerden ırak, beni arayan casus ve ajanlardan gizlenerek, karanlık bir holde tek başına yazmaya başladım. Dinleri, soyları ve vatanları hususunda ihtilafta olan doğulu milletlere bir hizmet olarak sundum. Allah (c.c.) bu kitabı tasavvur ettiğim ve hayalimde canlandırıdığım gibi tamamlamama izin verirse, dinî, lisânî, millî, siyâsî, nesebî, edebi ve târihî bir fezleke suretinde okuyuculara sunacağım..."

Saklandığı 9 yılda kaleme aldığı, çeşitli sanatlara dair 21 kitabı vardır.⁸⁰ Tümü kaybolmuştur. Bu kitaplar;

- *el-İhtifâ' fî'l-İhtifâ'*,
- *es-Sanîha fî Ulûmi'l-Fâtîha*,
- *el-A'lâm ve l-Lezzât fî İttisâli'r-Ruh bi'z-Zât*,
- *Sarfu'l-Vesme an Sarfî l-'Isme*,
- *Vefdu'l-Bedî'alâ Bâbi'ş-Şefî'*,
- *Hulâsât mâ Kâne fî Leyse fî'l-İmkân Ebde' mimma Kâne*,
- *el-Fera'id*,
- *Taharetu'l-Kulûb ve l-Efvâh fî Şerhi Lâ İlahe İllallah*,
- *Hilletu'l-Envâr li Madîhi'l-Muhtâr*,
- *Seyfu'l-Muvahhad fî nehri'l-Mulhad*,
- *Tersî'i' l-Mas fî Hayri'n-Nâs*,
- *Me'temi'l-Bekâ fî Ali'n-Nebî*,

⁸⁰ Zeydân, a.g.e., C.II, s.125

- *Vataniyyetu Şark,*
- *En-Nahle fî'r-Rihle,*
- *es-Sukker ve n-Nebât fî Terbiyeti 'l-Benîn ve 'l-Benât,*
- *Nahnu ve Entum,*
- *İnkâzu 'l-Belîd min Vertedu 't-Taklîd,*
- *ed-Durru 'n-Nefîs fî Târih Benî İdrîs,*
- *Nîlu 'l-Ereb fî Ahbâri 'l-Arab,*

Samiriye toplumuna dair “*Tezkiretu 'l-Âmira bi Ahvâli's-Samîra*” isimli kitabı yazmıştır (Kayıptır).⁸¹

2.5. Emperyalizme Karşı Cihad Dönemi Eserleri (1892-1893)

- *el-Üstâz Dergisi:* Dâru'l-Kutub'da mevcut olan derginin 42 sayısı toplanarak 1985 yılında Kâhire'de basılmıştır.⁸²
- *et-Tuhfetu's-Seniyye bi Efrâhi 'r-Riyâdiyye:* Dâru'l Kutub'da mevcuttur.
- *Âdâbu Ramazân:* Üstâz ile birlikte dağıtılan ilave ek.

2.6. Sürgün Dönemi Eserleri (1893-1896)

- *Mesâmîr (Çiviler):* Ebu'l Huda es-Seyyâdî'yi hicvetmek için yazılmıştır.⁸³ Üç kısımdan oluşur. Birinci bölümü basılmıştır. Makamlar düzeninde telif edilmiştir. Ravisi Şeyh Mudeyyen Ebi'l-Kâsım' dan rivayet eden Ebu Hâşim'dir. Dokuz makamdan veya Mesamir'den oluşur. İçeriğinde dini araştırmalar ve değerli bilgiler ve karikatürler yer alır.

Eser aşağıdaki beyitle başlar;

دار السعادة مقرفا شحاذا

هذا الذي قد كان قبل دخوله

⁸¹ Hadîdî, a.g.e., s.397.

⁸² A.e., 398.

⁸³ Zirikî, a.g.e., C.IV, s.137.

Dersaadet'e girmeden önce iğrenç bir dilenci olan budur.

Bugün görünüşü onun kötü bir hileyle hocaya dönüştüğünü açıklar.⁸⁴

Burada bir şeyi vurgulamanın önemli olduğunu söylemek gerekir. Brockelmann “*Hanînu'n-Nedîm*” adlı dîvânın Nedîm'in eserlerinden olduğunu zikretmiştir. Ancak, yapılan araştırmalardan sonra dîvânın Abdullah Nedîm el-İdrîsî'ye ait olmadığı, bilakis Abdullah Nedîm Mobâl el-Lubnânî'ye ait olduğu ortaya çıkmıştır. İsim benzerliğinin bu zihin karışıklığına yol açtığı düşünülmektedir.⁸⁵

Nedîm'in vefatından sonra arkadaşları bazı makale ve risâlelerini ve “*el-Vatan ve Tâliu't-Tevfîk*” oyunundan bir kısım eserleri “*Sulâfetu'n-Nedîm*” isimli kitapta toplamışlardır. İki bölüm basılmış, Ömer Ahmed Sâmir'in kalemi ve kendi tercümesiyle ihraç edilmiştir.

⁸⁴ Abdullah Nedîm, **el-Mesamîr**, y.y., 1895, s.1.

⁸⁵ Hadîdî, **a.g.e.**, s.399

3. BÖLÜM: EDEBİ ŞAHSİYETİ

Edebiyat alanında, edebi canlılığın sağlanmasında Nedîm en önemli etkenlerden biriydi. Edebiyatı içinde bulunduğu cansızlıktan çıkarıp, kaçak döneminde çeşitli konularda yazdığı edebi risâleleri yayınlamaya başladı. Kasîdelerinde, ağırlıklı olarak tasavvuf, Resûl-i Ekremi ve Ehli Beyt'i methetmeyi tercih etmiştir. Şairleri cesaretlendirmiş, onların kasîdelerini de yayınlamıştır. Zecel ekolünü oluşturmuş, şiir ve nesirde belli bir mertebeye ulaşmıştır. Kendi zecellerini, kendisini taklid edenlerin ve öğrencilerinin zecellerini de neşretmiştir. Şairler ve zecâller, edebi dirilişin öncüsü olması, edebi ruhun canlandırılması hasebiyle gazetesine methiyeler dizdiler. Üstâz Gazetesi, toplumsal kusurları ve ülkede yayılan ahlaki felaketleri de sert bir şekilde eleştirmiştir.⁸⁶

3.1. Yazarlığı

Nedîm gazetecilikten önce yazarlıkla uğraşmıştır. Önceleri bedî yazıya meyletmiş, daha sonra secî yazıya yoğunlaşmış ve bunda ciddi bir başarı göstermiştir. 16 yaşından beri bu şekilde yazmaya başlamış olup 20'ye yakın risâlesi bulunmaktadır. Bu risâlelerden bazıları; “*et-Tenevvur el-Meshûr fî'l-Muğâmara beyne 's-Sefîne ve 'l-Vabûr, Tâli 'u'l-Kerâme bi Husni 's-Selâme, Dureru 'n-Nahle ve Gıreru 'r-Rıhle, Hıfzu 'l-Vedâi ' li Dureri 'l-Bedâi', Tenbîhu 'l-Lebîb ve Tesliyetu 'l-Habîb, as-Sâk ala 's-Sâk fî Mukâbedeti 'l-Uşşâk, Riyâdu 'r-Resâ'il ve Damînu 'l-Mesâ'il* ”. Bu risâlelerin başlıkları Nedîm'in secî yazı türüne ne kadar düşkün olduğunu gösteriyor. Bu risâleler henüz edebiyat hayatının başlangıcında olan Nedîm için uygulamalı pratik olarak sayılabilir.

Nedîm, Arap Millîyetçiliğini işleyerek, çoğu Arap dünyası sömürge yönetimi altındayken, Mısırlıların yeteri kadar zamana sahip olduğu hissiyatına varmıştı. Mısırlıları şöyle tepki göstermeye çalışmıştır;⁸⁷

---

⁸⁶ A.e., s.346

⁸⁷ Mirza, a.g.e., s.189

"وإن نام سترته سحب السلب بظل النهب ونبهته شمس العدوان إذا طلع صح الإذلال فيمشي في أرض البوس لابساً نعلًا من رعب مرتدياً برداء الخوف يقوده أمل النجاة ويعوقه قرب النقي وتوقع التشريد. وهو بين ذلك يخدم بلا أجر ويشغل فيما لا ينتفع به يغم ما يوصله لماله ويغرس ما تنتظر ثمرته الجابرة. فإذا أفلس من النقد وتجرد من الثياب ووقع في أيدي الفاقة قبل بالصلك وكوفئ بالسجن والزم بالكد وهو يعالج النفس بما يسد رمقها أو يحفظ حياتها وكلنا ذلك الرجل".

"Uyuduğunda hırsızlık tehdidi kendisini sarar. Uyandığında ise düşmanlık güneşi ona acınası durumunu hatırlatmak için doğar. Bu yüzden, yere bakarak caddelerde yürümeye devam eder, endişe ayakkabılarını ve korku kabanını giyer. Bir gün kurtarılma ümidiyle bu şekilde devam eder. Ödünsüz efendilerine hizmet eder ve onların hoşnut olmalarını bekler. Sefalet ona merhamet göstermez, üzerindeki elbiselerini bile kaybeder. Kendisini hapishanede bulur ve zar zor hayatta kalmayı başarır. Bizler hepimiz bu adamız!"⁸⁸

Secili kısa hikayeler, 18.yy'da Mısır Edebiyatında en parlantı döneminin yaşıyordu. Nedîm döneminin ünlülerinden, kısa hikayelerinden ve taklitlerinden etkileniyordu. Eşsiz ve büyüleyici tarzını, secî ve bedî ile bezeyip kaleme aldığı mükemmel bir edebiyat örneği olan risâlesini, 22/11/1892 yılında *el-Üstâz*'da neşretmiştir. Bu risâlesini saklanarak geçirdiği zaman içerisinde yazmıştır. Saklanma döneminde, içinde bulunduğu durumdan rahatsızlık duymuş, yardıma ihtiyacı olduğu ve kendisine bir yardım eli uzatılmasını talep ettiği bir zamanda zenginlerden birine şöyle yazmıştır.⁸⁹

"كتابي أعزك الله، والعنبرُ الأشهب طرسه، والممسك العربي نفسه، والنضار الخالص قلمه، واللؤلؤ الرطب كلمه، ومنثور النجوم منظوم حرفه هالة البدر وقاية ظرفه. والبيان براعة استهلاله والمعاني تحوطه وفي خلاله، و البديع سائح في أقاليمه، والأدب بعض تعاليمه - ثغره بسام بجميل

⁸⁸ Abdullah Nedîm, "el-Dunyâ ve'l-'Arab", *et-Tenkîr ve't-Tebkîr*, y.y., t.y., sayı:19

⁸⁹ Tefvik, *a.g.e.*, s.141.

السلام، فما جمله بهذه الصفات، إلا تحيات المباركات، بعثته سفير و داد لا فارس جلال، فإذا صافح
منك اليمين، وحلف على إخلاصه اليمين ..."

"Allah c.c. sana güç ve kudret versin. Kurşuni anber yazımın kağıdıdır. Arap miski yazının bizzat kendisidir. Kalemi saf altındandır. Taze inci sözüdür. Saçılmış yıldızlar, harflerin manzumudur. Ayın halesi zarfının korumasıdır. Beyân, yazının güzel bir başlangıcıdır. Meânî, aynı zamanda kendisini kuşatır. Bedî, yazının dünyasında bir seyyâhtır. Edebiyat yazının talimatlarıdır, güzel bir selamla gülen ağızdır. Cümleleri bu vasıflardan ibaret değil, mübarek saygılardır. Heyeti cellâd bir süvari değil, bir sevgi sefiridir. Sağ el seninle tokalaşıyorsa, samimiyetine yemin et!..."

Şeceresi bakımından Klasik ve Mısır Arapçası arasındaki ilişki, Abdullah Nedîm'in her iki dil arasında paylaşılan kökteş ve sözcüksel öğeleri maksimum şekilde kullanma avantajı sağlamıştır. Ancak, her iki dilde aynı zamanda bazı yapısal sözcükleri paylaşır. Sözdizim (sentaks) alanında bu ikisi arasında köprü kurma en zordur. Herhangi biri cümleleri, ortak yapısal sözcükler ve kökteşlerin yardımıyla, tek başına veya geniş olarak inşa ederse, ortaya çıkan düz yazı, herhangi bir yazarın arzu edebileceği en büyük uyumlaştırmadır. Sonrası, metni Klasik Arapçayla mı yoksa Mısır Arapçasıyla mı okuyacağı okuyucuya kalmıştır.⁹⁰

3.2. Halk Edebiyatçılığı

Nedîm'in diğer önemli bir üslûbu da halk edîbi olmasıdır. Halk Arapçasıyla yazardı. Hikayeler, diyaloglar, Mısır toplumunda yaşam olgusuna dair konuşmalar kaleme alırdı. Elit kesime fasih Arapça , az kültürlü ve ilimden yoksun insanlara halk Arapçasıyla yazardı. Bu sayede öğrenim gören veya görmeyen kişilerin istifade etmesini sağlamıştır. Bu çift dil kullanımı oldukça başarılı olmuş, halk Arapça'sı olmasına rağmen bazı gazete ve dergiler Nedîm'den alıntı yapmışlardır. Ancak, bu duruma bir çok edip itiraz eder.

⁹⁰ Nilofer Haeri, *Sacred Language, Ordinary People*, London, Palgrave Macmillan, 2003, s.102.

Nedîm, yaşadığı dönemde vatanını ve düşünce yapısını en iyi şekilde bilen gerçek bir fellâhtı. Sürdürdüğü renkli yaşamı yazdığı şeyleri şüphesiz cazip hale getirmiştir. Kırsal kesimde yaşayan fellâhtan uzak bir hayat süren Avrupalılara karşı dinmeyen öfkesi, Nedîm'e büyük bir popülarite kazandırmıştır. Urâbi taraftarlarına yakın olmuş, vatandaşlarının çektiği ızdırapların kaynağı olan Hidiv'e saldırılarının bedelini ağır ödemiştir.⁹¹

Nedîm, hikayeye tanışıp okuyucular arasında tesirine inanınca, bu alanda daha çok yazmaya başlar. *et-Tenkît ve 't-Tebkît* ve *el-Üstâz* dergilerinde kıssalarına da yer verir.⁹²

Nedîm hikayelerinde diyalogu kullanan kullanan ilk Arap yazardır. İlgi uyandıran ve şaşırtıcı diyaloglarını kıssalarında sıklıkla kullandı. Bu diyaloglarla gerçek hayattaki sosyal sorunları teşhis ediyordu. Nedîm, köleliği değişik bir perspektif ile ele almıştır. Halk diliyle, henüz özgürlüğüne kavuşmuş iki köleyle bir diyalog oluşturmuştu. Bu diyalogta Sa'îd ve Bahita isimli köleler, özgürlüklerine kavuştuktan sonra ne yapacaklarını birbirlerine anlatmışlardı.⁹³

Nedîm, makale edebiyatında da öne çıktı. Makalelerini sosyal sorunlar ve millî davayı anlatmak için kullandı. Halk dilindeki eksik anlamları, mana içermeyen, dinleyene hoş gelmeyen çirkin lafızları ayıklamaya çalıştı. Halk dilindeki bu eksiklikleri, halka edepli, samimi, hoş, güzel cümleleri öğretmekle gidermeye çalıştı. İncelik, güzellik ve zevkten yoksun bu ibarelerin yerine yine aynı anlama gelen başka ibareler kullandı. Vatandaşlarına, hayatlarındaki çeşitli yönleri, geçim durumlarını, geleneklerini, acılarını, emellerini göstermeye çalıştı.⁹⁴

---

⁹¹ Jamâl Mohammed Ahmed, *The Intellectual Origins of Egyptian Nationalism*, Newyork, Oxford University Press, 1960, s.19.

⁹² Tevfik, *a.g.e.*, s.150.

⁹³ Eve M. Troutt Powell, *A Different Shade of Colonialism*, London, University of California Press, 2003, s.147.

⁹⁴ *A.e.*, s.235.

Nedîm, vatanına, sanatına, edebiyata kendini adanmış diriliş önderlerinden biriydi. Mücadele sahalarını yaya olarak katetmiş, dalgalanan bir sancaktı. Temâyüz eden ilmi ve dahiliği zirveye ulaşmıştı.

Nedîm, halkı bilinçlendiren, kalplere hürriyet tohumlarını eken biriydi. İnsanları; statüsü, parası, kültürü ne olursa olsun, insanlık onuruna , sınıflar arasındaki farklılıkların giderilmesine, vatandaşlık hakkına ve insanlığa davet edenlerin ilkiydi. Nedîm, vatanına ve edebiyata sadık güvenilir biriydi. Yazar ve şair olan Nedîm, vatanın acılarını terennüm eder ve bu acılarla dertlenirdi. Gücüyle, içinde bulunduğu toplum için iyiliğe yönelen gazeteci ve edipti.

Karşılıklı konuşmalar içeren hikayeleri, makaleleri, romanları, halkı eğlendirmek için değil, hürriyeti hedefleyen ruhlara, doğru manalara, kutlu ilkelere sirâyet etmek için yazmıştı.⁹⁵

Nedîm, asrının olaylarına değinir, emel ve eğilimlerine katılır, evrelerini ve hareketliliği gözlemler ve kaydederdi. Asrının önder ve ileri gelenlerinden biriydi. Topluluklar üzerinde etki bırakmış ve beğenilerini kazanmıştı.

Halk edebiyatı için önemli bir okula önderlik yapmış, ülkede sosyal bir ıslâhın gerekliliği için büyük bir hareketi yönetmiştir. Öğretimi tanzim etmek ve yaygınlaştırmak için yerinde bir siyaset güdülmesini önermiştir. Ezher'in ıslâhı için önerilerde bulunmuş, çeşitli tarz ve renkteki gazeteleriyle, halk gazeteciliğinde yeni bir yol açmıştır.

Makale edebiyatında öne çıkmış, Arap Diline ihtimam göstermiş, Arap Dili için bir enstitü kurulmasına ve dilin kullanımını yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Ölümsüz makaleler yazmış, döneminde ülkenin içinde bulunduğu ahlaki çöküşü tasvîr etmiştir. Halkta millî bilinci uyandırmış, istikbal, kanunun gidişatı, parlamenter irade, fikir

---

⁹⁵ A.e., s.227.

özgürlüğü kavramlarını toplulukların zihinlerine yerleştirmiştir.⁹⁶ Nedîm, özellikle kültürlerarası konseptte, yazılarında sosyal uzlaşmayı en iyi şekilde işlemiştir.⁹⁷

Nedîm, halk edebiyatının en büyük şahsiyetlerinden biriydi. Bu edebiyatı, modern uyanışın hedefleri ve talimatları ve sosyal ıslâh ile genişletmeyi başardı. Nedîm'in edebiyatı, sınıf ayrımı gözetmeksizin halkın tümüne hitap ediyordu. Edebiyata dair tüm yaptıkları, konuşmaları, şiirleri, diyalogları, hitabeti, sosyal makaleleri, edebi oyunları halk içindi. Meşhur kimseler, fellâhlar, zenginler bu edebi türlerle beslenirdi. Bu yüzden, şimdiye kadar bir edibin yaptığı en saygın halk edebiyatı olarak kabul gördü.

Halk dilindeki değersiz kelime ve ibareleri yazmaktan tereddüt etmezdi. Kulağa hoş gelmeyen ibareleri daha zarif ibarelerle değiştirmeye çalıştı. Devrinde yok olmaya yüz tutmuş doğu sanatlarından, köy hayatı, köylülerin adetleri, yaşam tarzlarını halk diliyle anlatırdı. Tüm bunları; işçi, fellâh, şehirli kadın, hizmetçi, yabancı tüccâr, tefeci, avukat, dolandırıcı ve kadın bakış açılarıyla gerçek hayattaki üsluplarıyla dile getirirdi.

3.3. Gazeteciliği

Mısır Hükümetinin baskıcı politikaları, 1879 yılı sonlarında birçok reform yanlısı basının kapanmasıyla sonuçlandı. Yahudi gazeteci Yâkûp Sannu'nun Abu Nazzâra isimli mükemmel hiciv dergisi yayınına durdurmaya zorlanmış, Mısır ve el-Ticâra gazetelerinin baş editörü Edîp İshâk'ta sürgün edilmişti. Nedîm'in İslâmî Hayır Cemiyeti ve okulundaki faaliyetlerini de sona erdirmeye zorlanması da yaklaşık aynı tarihlerdeydi.

Kapanan gazetelerin yerini alması için Nedîm ve Selîm el-Nakkâş'ın iş birliği yapması kararlaştırıldı. 1880 yılı Ocak ayında el-Mahrûsa (Korunmuş) ve el-Ahdu'l-Cedîd gazeteleri yayına başlamıştır.⁹⁸

⁹⁶ Muhammed Kâmil el-Fâkî, **el-Ezher ve Eseruhu fi'n-Nahdati'l-Edebiyyeti'l-Hadîse**, Kâhire, Matba'at el-Muniriyye bi'l-Ezher, t.y., s.18.

⁹⁷ Almut Hopert, Armando Salvatore, **Between Europe and Islam**, Brussels, Peter Lang, 2000, s.35.

⁹⁸ Gassick, **a.g.e.**, s.60.

Nedîm'in entellektüel meclislerde büyük bir münazaracı ve konuşmacı olarak ünü 1870'lerde ortaya çıkmıştı. Ancak, yazarlığı ve gazeteciliği 1878 yılından bu yana ona büyük bir saygı ve şöhret kazandırmıştı. Bu zamanlarda Efgânî ile tanışmış, yazmaya ve iki gazetenin yayıncılığına başlamıştı. Özellik olarak İslam ve millîyetçilik yanlısı olan bu gazeteler, Hidiv İsmâîl'in gücünü sınırlamaya çalışırken, aynı zamanda yeni kurulan parlamentonun güçlerini artırmaya çalışıyordu.⁹⁹

Nedîm döneminin gazetecilerinden biriydi. Bu yüzden gazete yazarlığı hitabet üslubundan özellikle serbest hitabetten etkilendi. Nedîm, basit bir konuşmaymış gibi serbest bir üslûpla konuşurdu.

Nedîm'in gazeteleri secili klasik nesir karışımını, konuşma dilinin sentaksı ve söz dağarcığına benzeyen, sadeleştirilmiş öyküsel nesir tarzını benimsemiştir.¹⁰⁰

Hitâbet kimliğinin gazeteciliğine etki etmesiyle birlikte makalelerinde ortaya çıkan özellikler;

- Konuşmalarında nida edatlarının çok kullanılması,
- Topluluk ve okuyucuların zihninde ibareyi yerleştirmek için kullanılan ibarenin aynısıyla tekrarının yapılması. İbarenin tekrarına örnek olarak makale başlığı olan "لو كنتم مثلنا لفعلم فعلنا" "Eğer bizim gibi olsaydınız, bizim yaptığımızı yapardınız" cümlesi verilebilir. Başlık ibaresini, fıkralarının her birinin sonunda da tekrar edebiliyordu.¹⁰¹
- Tabirde kasem (yemin) Nedîm'in üslubunda hitabet veya serbest konuşma özelliklerindendi. Şu sözünde olduğu gibi:

"والعهد وذمته والشرف وحرمة إن قلمي في خدمته لمن الصادقين"

"Akit ve sorumluluğuna, şeref ve kutsallığına andolsun ki kalemim doğruların hizmetindedir."

⁹⁹ Mirza, a.g.e., s.181.

¹⁰⁰ Selîm, a.g.e., s.50.

¹⁰¹ Tefîk, a.g.e., s.149.

- Cahiz'in konuşmada bir sözden başka bir söze geçme yöntemini benimsedi. Cahiz bu metodla okuyucuyu teşvik eder, bıkkınlığını giderirdi.
- Nedîm'in yazar, hatip ve konferans veren biri olarak hoş ve sempatik olması, insanların Nedîm ölene kadar ona ve tarzına hayran olmalarına yol açtı.
- Lafız ve manalarda zıt kelimeleri birlikte kullanmaya ve karşılaştırmaya meyl etmesi. Nedîm, bunu çoğunlukla doğu ve batıyı karşılaştırırken, batının ilerlemesinden bahsederken kullanıyordu.
- Cahiz gibi detaya girmeyi ve mübalağa etmeyi severdi. Nedîm'in hitabet ve yazıda güçlü bir ruhu vardı. Bir manayı birden çok ibarelerle ifade eder, bir konuda birden çok paragraf yazardı.
- Nedîm'in lafızları seçilmiş ve kelime hazinesi zengindi fakat yabancı değildi.¹⁰²

3.3.1. Çıkardığı Gazete ve Dergiler

Edîb İshâk ve Selîm Nakkâş'ın çıkardığı “Mısır” ve “Ticara” gazetelerinin kapanmasından sonra, yine aynı kişilerin çıkardığı “Mahrûsa” ve “Ahdu'l-Cedîd” isimli gazetelerde yazmaya başladı.¹⁰³ Bu dönem gazeteciliğe başladığı ilk dönemdi. Daha sonra kendisine özel bir gazete çıkarmaya karar verdi. Nedîm, 3 adet dergi çıkarmıştır. et-Tenkît ve't-Tebkît 1881 yılında İskendireye'de çıkarılmıştır. Tâîf dergisi, ayaklanma hareketinin dili olmuş, adını Hicaz'daki Tâîf şehrinden almıştır. Haftalık çıkardığı el-Üstâz dergisinde ise sosyal konuları ele almıştır.¹⁰⁴

et-Ticâra ve Mısır gazetelerinde Nedîm tarafından ifade edilen anti sömürgeci görüşler, Hidiv İsmâîl'i eleştirme, siyasi reform fikirleriyle sempatik görünen, ikili Avrupa kontrolünü sınırlandırmak isteyen oğlu Tefîk ile yer değiştirmesi çağrısı yer alıyordu.¹⁰⁵

¹⁰² A.e., s.149.

¹⁰³ Mirza, a.g.e., s.181.

¹⁰⁴ Ömer ed-Dekkâk, “Nedîm”, *Mevsu'âtî'l- 'Arabiyye*, Şam, y.y., 2008, C.XX, s.558.

¹⁰⁵ A.e., s.181

3.3.1.1. et-Tenkît ve't-Tebkît Dergisi

Bu haftalık, millî, edebi ve mizah unsurlarını ele aldığı gazeteyi 06.06.1881 tarihinde çıkardı.¹⁰⁶ Okuyucuların sosyal, siyasi ve edebi başlıklara katkı sağladığı bu dergide; makale, yorum, nükte, halk Arapçası ve klasik Arapça şiirler yer almaktaydı.¹⁰⁷ Normal bir kitap hacminde olan dergi için kendisi şöyle demiştir:¹⁰⁸

"هجوها تنكيت و مدحها تبكيت ولغتها لا تلجئك إلى قاموس الفيروزابادي ولا تلزمك مراجعة التاريخ، ولا نظر الجغرافيا..."

"Eleştirisi nüktedan, övgüsü tekdirdir. Öyle bir dili vardır ki; ne Fîruzâbadî'nin Kâmûs'una sığınmana, ne tarihe müracaatına, ne de coğrafyaya bakmana ihtiyaç yoktur..."

Dergi methederek hicvetme tarzını otoritenin dikkatini başka yöne çevirmek için benimsedi. Hidivi alenen aşırı şekilde methetmek, aslında faaliyetlerini eleştirmek manasını taşıyordu.¹⁰⁹

Dergi ilk sayısında, yazarları makaleleriyle kendisini desteklemeye davet eder:¹¹⁰

"وكونوا معي في المشرب الذي التزمته والمذهب الذي انتحلته أفكار تخيلية وفوائد تاريخية و أمثال أدبية وتبكيت ينادي بقبح الجهالة وذم الخرافات ...."

"İltizam ettiğim bu akımda, benimsediğim bu yolda, hayali fikirlerde, tarihi bilgilerde, edebi örneklerde benimle birlikte olun. Tebkît kötü cehalete düşmandır, hurafeleri eleştirir...."

Bu derginin içeriği aşağıdaki şekilde özetlenebilir;

- Elit tabakayı ilgilendiren makaleleri Fasih Arapçayla, halkı ilgilendiren makaleleri ise halk Arapçasıyla yazıyordu.

¹⁰⁶ Hadîdî, **a.g.e.**, s.111

¹⁰⁷ Gassick, **a.g.e.**, s.61.

¹⁰⁸ Nedîm, **a.g.e.**, 1881, sayı:3

¹⁰⁹ Mirza, **a.g.e.**, s.181.

¹¹⁰ Abdullah Nedîm, "İ'lân", **et-Tenkît ve't-Tebkît**, y.y., 1881, sayı: 1, s.16.

- Ahlaki ve sosyal ıslâhı hedeflemişti. Nedîm, eğitim ve eleştirinin hikaye yoluyla yapılmasının kişi daha faydalı ve daha etkili olduğuna inanmıştı. Gazetesinde çoğunlukla kıssalara yer verdi. Bunda başarılı oldu ve çağrısı mümkün olan en büyük kitleye ulaştı.
- Minber hitabetinin ıslâhı için çabaladı. Çünkü bu hitabet türünün çöküşünü doğunun gaflet içerisinde olmasına bağlıyordu. Hitâbet, usûlü, değeri, tarihi ve çeşitleri konusunda değerli araştırmalar sundu. İnsanlara örnek olması ve bu yoldan gitmeleri için hutbe örneklerine gazetesinde yer verdi.¹¹¹
- Nedîm, dergisinde makaleleri iki kısma ayırırdı. Birinci kısımda Mısırlıların adetleriyle dalga geçerken, ikinci kısımda, bu adetlere bağlı olanları yerme ve sert bir eleştiri içeren bir hikayeye yer verirdi.
- Nedîm'in işlediği konuların çoğunluğu halkla ilintili, çok azı siyasetle ilgiliydi. Nedîm, dilde gazeteci üslubunun edebi üslup olmadığını ilk idrak edenlerin başında yer almıştı. Bu sebeple, secî yazı türünü terk etmiş, süslü ifadelerin kullanımını bırakmıştı. Okuyucuya amacını izah etmek için, bazı yaygın terimlerin, halk dilindeki alışılmış lafızların kullanımına tenezzül etmezdi.

Nedîm, belâğatlı üslubunda, Mısır toplumunda Arapça olmayan yabancı kelimelerin yaygınlaşmasını et-Tenkît ve't-Tebkît'in ikinci sayısında eleştirmiştir. Arapça ve Mısır'ın millî kimliği arasında bir bağ olduğunu vurgulamış ve "*kim dilini terkederse, vatanından vazgeçer*" görüşünü savunmuştur.¹¹²

Urâbi isyanı başladığında, Nedîm'inde gazetesıyla Urâbi isyanına destek vermesi istenmişti. İsyancılar, Nedîm ve gazetesini meydanlara taşımıştı. Urâbi Paşa'nın talebi üzerine gazetesinin ismini Tâif olarak değiştirildi.¹¹³

---

¹¹¹ Tevfik, **a.g.e.**, s.152.

¹¹² Mirza, **a.g.e.**, s.187.

¹¹³ Tevfik, **a.g.e.**, s.153.

3.3.1.2. el-Tâif Dergisi

Ahmed Urâbi'nin siyasi faaliyetlerinin başlamasıyla, Nedîm Kâhire'de et-Tâif (Gezgin) dergisini kurdu.¹¹⁴ Yeni yayın organı, millî liderlik gayesi olan bir partinin temsili için daha uygun olacağı düşünülen olgun klasik bir dille yazılmıştı.¹¹⁵

el-Tâif, 'Urâbi taraftarlarının sözcüsü olmuş, özellikle İngilizler olmak üzere Avrupalı emperyalistleri ve Hidiv Tevfik'in ihanetini şiddetle eleştirmiştir. Akıbetlerine karşı köylüleri ayağa kalkmaları ve Mısır'ın millî hükümetini kurtarmaları yönünde uyarılarda bulunmuştur.¹¹⁶

Dergi, artarak devam eden yabancı nüfuzuna ve Hidiv İsmâîl ve halefi Tevfik'e doğrudan eleştirilerini yöneltti.

Nedîm, el-Tâif dergisinde 'Urâbi ayaklanmasına yer verirdi. Bu yüzden makalelerinde isyan damgası açıkça görünürdü. Nedîm bir yazısında şöyle der;¹¹⁷

“Kâfirler her yerde inananların topraklarını alıyor, mülklerini çalıyor, kadınların ırzlarına geçiyor, dinleriyle alay ediyor ve camileri atların ahırları olarak kullanıyorlar. Allah'a şükürler olsun ki bizi kuşatan gerçek tehlikeden adamlarıyla aslanlar gibi bizi kurtaracak olan asil kahraman Ahmed Urâbi'ye sahibiz. Dualarınızla ona yardım edin, aranızda varlıklı olanlarınız kötü İngiliz düşmanına karşı gelmeleri için orduya maddi katkı sağlasın. Savaşmaya uygun olanlar savaş meydanlarına gitsin. Diğerleri başka şekilde katkı sağlayabilirler. Bunların hepsi ödüllendirilecektir.”

Gazeteci ve editörler bu dönemde ulemanın siyasi pozisyonlarına siyasi konulara yaklaşımlarına, destek ve çağrılarına basında daha fazla yer vermeye başlamışlardı. Savaşın sona yaklaşması, millîyetçilerin askeri zayıflıklarının, kaçınılmaz çöküşün farkında olmaları nedeniyle, millîyetçi basın, İngiliz kuvvetlerine karşı abartılı zafer haberlerini abartarak devam ettirdi. Sıklıkla bu tür abartılı haberlerde, bir takım

---

¹¹⁴ Emîn, **a.g.e.**, s.159.

¹¹⁵ Gassick, **a.g.e.**, s.61.

¹¹⁶ Selîm, **a.g.e.**, s.47.

¹¹⁷ Nedîm, **el-Tâ'if**, sayı:84, s.1

ulemanın dini duyarlılığı artırmak adına cephede askerleri ziyaret ettiği belirtiliyordu. Örneğin Nedîm Tâif dergisinde şöyle yazmıştır:¹¹⁸

“Şeyh Hasan el-İdvî diğer ulema ile birlikte Buhari’yi okumak için Kefru’l-Duvvâr kampını ziyaret etti. Bu lütufla, Allah (c.c.) aynı gün savaşçılara büyük bir zafer bahşetti. Daha sonra, Şeyhler doğu cephesine gitti, tekrar Buhârî’yi ve Seyh el-İdvî’nin Meşâriku’l-Enver isimli kitaptan pasajlar okudular. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) lütfuyla tekrar zaferle ödüllendirildiler.”

et-Tâif dergisindeki bir makalesinde; Hamza Fethullah’ın dini değerlerine, akıl ve inancına şöyle saldırır;¹¹⁹

“İskenderiye’de basılan el-İ’tidâl adlı bir gazete gördük. Onun editörü el-Burhân’ın eski editörü mürted ve kafir Hamza Fethullah’dır. Bu kafir medeniyet ve insanlık hakkında hiçbir şey bilmez. O Mısırlıları kötüler, İngiliz ve eylemlerini metheder. O, Mısırlı askerlerin ve Mısır’ın ileri gelenlerinin teslim olması yönünde bir makale yazmıştır. Ayrıca, gazetesinin sonunda General Seymour’un (Mısır’daki İngiliz Generali) Mısırlıların ve Müslümanların İngilizlere teslim olması yönünde bir beyanatını yayınlamıştır. İddiası yalanlanmadan önce ulemanın bir üyesi olduğunu iddia ediyordu. Mısır halkının onun yayınlarını okuma hususunda uyarıyoruz. Dindarlık iddiasıyla ulema halkalarına katılan ve İngiliz görüşlerine yer veren bir adamın Arapça gazetesini gördüğümüze hayret ettik.”

Dergi öncelikle; genel olarak sosyal dezavantajları ele aldı. Daha sonra, derin siyasi konulara ve önemli haberlere yer verdi. İsyân döneminde derginin temeyyüz etmesi sebebiyle, diğer gazeteler kendi neşrettiklerinden çok et-Tâif dergisinden nakletmeye başladılar. Derginin önemli görevlerinden biri isyanı ve isyancıları savunmaktı. Derginin başarısı üzerine isyancılar ve taraftarları et-Tâif dergisini kutlamış, vekiller büyük meblağlarla dergiye abone olmuştu. Derginin şiddet içeren bir dil

---

¹¹⁸ Mirza, a.g.e., s.195.

¹¹⁹ A.e., s.257.

kullanması üzerine, Arapça ve Türkçe matbuat gözlemcisi Muhammed Abdo dergiyi bir aylığına kapattı.

et-Tâif dergisi, Hidiv Tevfik'e açık ve şiddetli bir dille saldırınca hükümet 17/05/1882'de derginin tamamen kapatılmasına hükmetti.¹²⁰

et-Tâif dergisinin karakteristik bazı özellikleri;

- Nedîm, ne Sultan'dan ne Kral'dan korkmadan açık bir dille yazılarını kaleme alıyordu. İsyancıların görüş ve düşüncelerine tercüman oluyor, hissiyatları bu vesileyle dile geliyordu.
- Nedîm, *et-Tâif* dergisinde kendisini ebediyyen onurlandıracak makaleleri kaleme aldı. Makalelerinde Hidiv İsmâîl'in zulmü, halkın haklarını, mallarını hesapsız gasp etmesi, Hidiv Tevfik'in emanete ve halka ihanet etmesi ve yabancı devletlerle ilgilenmesi hususlarını dile getirmişti.
- Yoksul ve dertli çiftçilere ilişkin değerli araştırmalara yer verdi. Hükümetten, onlara mümkün olan her açıdan yardımcı olmalarını istedi.
- Mısır'da parlamenter sistemin ıslâhına davet etti. Siyasi ıslâhın, parlamenter ıslâh olmadan gerçekleşmeyeceğini savundu.
- *et-Tâif*, ayaklanmanın ilk evrelerinde haberleri doğru ve eksiksiz bir şekilde okuyucularına aktarıyordu. Ancak, sonraları doğrulara bağlı kalamadı ve haberleri gerçek dışı olarak neşretmeye başladı. İngiliz ve Mısırlılar arasındaki savaşlarda ordudaki manevi ruhu güçlendirmek, halktaki endişe ve korkuyu gidermek açısından bu yolu tercih etti.
- Şiddet içeren üslubuna rağmen siyasi ve iktisadi meselelere dair kıymetli araştırmalara yer verdi. Makaleleri belâğat ve beyâna ait mükemmel örneklerdi.¹²¹

---

¹²⁰ Tevfik, a.g.e., s.155.

¹²¹ A.e., s.157.

3.3.1.3. el-Üstâz Dergisi

Nedîm, Tevfik'in ölümüne kadar Filistin'de kalmış, Abbas Hilmî'nin tahta çıkmasıyla affedilmiş ve 1892 yılı Mayıs ayında Mısır'a dönmesine izin verilmişti.

Lord Cromer ve İngiliz otoritesiyle güç mücadelesini sürdüren Hidiv, Nedîm'i anti sömürgeci dergi *el-Üstâz*'ı (Profesör) çıkarması için desteklemişti.¹²²

1892 senesinin Ağustos ayında derginin ilk sayısı çıktı. Döneminin diğer meşhur gazeteleri *Muktem*, *Ahrâm* ve *Nil*'dir. Bu gazetelerin 3 farklı yönelimi vardı. İşgal kuvvetlerini destekleyen, Millî Hareketi destekleyip diğer taraftan Fransız siyasetini destekleyen, Millî Hareketi destekleyip Osmanlı Devleti ile bağlantılı İslami meyilli gazetelerdi.

Ancak, *el-Üstâz* dergisi “*Mısır ne Türklerin ne de Avrupalıların, Mısır Mısırlılarındır*” çağrısını yaptı ve Millî hareketi destekledi.¹²³

Nedîm, dergisinde İngiliz işgal siyasetini eleştiren çeşitli makaleler ele aldı. Bu makalelerinde fikri uyanış ve sosyal dirilişe çağırıyordu.¹²⁴

el-Üstâz, dergiye abone olanların çokluğuyla, eşi görülmemiş bir başarı elde etti. Abone sayısı başkentte 860, dışarıda 1780'e ulaşmıştı. Bir sayıdan 2840 nüsha basılması gazetenin yüksek tirajına delalet ediyordu.

Nedîm, ihtilal siyasetinin neticesinde, cehalet ve görüş ayrılığı olduğunu görmüştü. “*Ortak Görüşü Oluşturmaya Ulaştıracak Yol*” isimli yazısında; devrin ileri gelenleri ve bakanlardan, insanlarla görüşmelerini, toplantılar düzenlemelerini, toplumsal sorunları münakaşa etmelerini istedi. Kültürlü kesim, alimler ve yazarlardan, toplantılarla halkı bilinçlendirmelerini, onlara millîyetini, mazisini, içinde bulunulan zamanı ve geleceğini anlatmalarını isterdi. Halktan da kendilerine anlatılanların tümünü dinlemelerini isterdi.

---

¹²² Gassick, a.g.e., s.62-63.

¹²³ Tevfik, a.g.e., s.158.

¹²⁴ Raûf, a.g.m., C.I, s.343.

el-Üstâz dergisinin dili ve makaleleri bu yönde olmuştu. Nedîm, batının gelişmesi ve doğunun gerilemesini karşılaştırmıştı. Ancak, bazı batılılar, *el-Üstâz* dergisini insafsızca fanatizmle suçlamışlar, kasıtlı olarak derginin, batılıların davranışlarını karaladığını ve onları taklit edenleri eleştirdiğini iddia etmişlerdi.¹²⁵

3.4. Şairliği

Nedîm, şiirlerinde; modern icatları övmek, sosyal kusurları eleştirmek, siyasi konular gibi çeşitli konuları ele almıştır. Nedîm, Kâhire’de edebiyat meclisine devam etmesine rağmen, şiirini geliştirmek için çok zaman ayıramamış, seviyesini Bârudî gibi ileri gelen şairlerin seviyesine çıkaramamıştır. Bârudî, Nedîm’in yakın arkadaşlarından biriydi. Onunla birlikte Urâbî ayaklanmasının tüm merhalelerine katılmıştı. Aynı zamanda, Cemâleddîn Efgânî’nin okulunda da arkadaşları. Nedîm’in edebi nesir, gazetecilik, halk edebiyatı, siyasi çağrılarla meşgul olması, toplumun sosyal seviyesinin yükseltilmesi gibi işlerle meşgul olması şiirini güzelleştirmek için ihtimam göstermesini engellemişti.¹²⁶ Çok fazla şiiri olduğu, basılmamış 3 dîvânda 10 binden fazla beyit nazmettiği söylenmiştir.

Ancak, gazetelerinde yer alan şiirler dışında pek azı günümüze ulaşmıştır. Sürekli devrinin siyasi yöneticilerini takip ederdi. Onları medhettiği aşağıdaki şiirdeki beyitler şöyledir:¹²⁷

هام الفرزدق مع جرير
ثارت و ذا فيه المثير
يسطو على بيت الضمير
خمر يكونها العصير

بين السرائر و السرير
هذى بها نار الجوى
وسنان لكن كفه
ثمل بصرف الحسن لا

¹²⁵ Armando Salvatore, **Muslim Traditions and Modern Techniques of Power**, Münster, LIT Verlag, 2001, s.103.

¹²⁶ Tefîk, **a.g.e.**, s.261.

¹²⁷ **A.e.**, s.262.

بسام ثغر خلته	للوصل من وجدي بشير
واللحظ قال لمهجتي	لا تفرحي إني نذير
لكنني من فرحتي	في جو آمالي أطير
إذا صرت عبدا خادما	في خضرة الملك الخطير
أدعو فأنظر جنة	في وجهه الزاهي النضير

<i>Kalbe gömülü sırlarla mezara kadar</i>	<i>Cerîr ve Farazdak çok uğraştılar</i>
<i>Bunlarla zaten kalbin ateşi palazlandı</i>	<i>Etki bırakmak bunlarda meşhurdur</i>
<i>Keskin kılıç elinde</i>	<i>Ancak vicdan onu kontrol eder</i>
<i>Şarhoşluk meyden değil</i>	<i>Aşırı güzelliğinden ötürüdür</i>
<i>Aşkımın dolay gülümseyerek gelince</i>	<i>Kavuşma müjdesini getirdiğini</i>
	<i>zannnettim</i>
<i>Ancak bakışları kalbime şöyle dedi</i>	<i>Çok sevinme ben seni uyarıyorum</i>
<i>Buna rağmen sevincimden</i>	<i>Güzel ümitlerle havalara uçtum</i>
<i>Haşmetli kralın huzurunda</i>	<i>Hizmetçi bir köle oldum</i>
<i>Güzel ve parlak yüzüne bakınca</i>	<i>Aşkını kazanmak için ona dua ediyorum</i>

Nedîm, vatan evlatları arasında ayrılığa yol açan sömürgecilere karşı halkını aşağıdaki kasîdesinde şöyle uyarmıştır:¹²⁸

وهم منكم لكن يسرهم الشر	وحاشوا أناسا أشربوا حب غيركم
جرائد يزهو في صحائفها السطر	مثالهم بعض الألى أنشأوا لكم
ومثر له من فضل أعضائكم وفر	ومن بات مسرورا بخدمة غيركم
وسم الأفاعي في صناعتهم حبر	ينادونكم للغير باسم صلاحكم
تميلوا لما ضر الصدور به الغمر	أزيلوا بنى ودى تتافركم و لا
ويجعلكم نوقا يشردها النبر	تتافركم بالدين ينثر جمعكم

¹²⁸ Hadîdî, a.g.e.,s.365.

قريـر عيون لا يحوله النـر
وليس لكم عزائمكم مهر

مـاهبكم شتى وكل بدينه
فليس لكم الا المواطن وحدة

*Onlar sizden, ancak kötülük yapmaktan
hoşlanıyorlar*

Onlardan önce gelenlere benziyorlar

Başkalarına severek hizmet eden

*Islâh için başka şeylere doğru sizi
çağırıyorlar*

*Ey sevgili Milletim! Tefrikayı ve
düşmanlığı kalbinizden çıkarın*

*Çeşitli mezhepleriniz bulunmakla birlikte
Vatanınızdan başka bir yeriniz yoktur*

*Başkalarını seviyorlar, onlardan uzak
durun*

*Süslü ve parlak yazılarla gazetelerde
yazıyorlar*

*Düşmanlardan bol para alıp zengin
oldular*

Yılan zehri onların mürekkebidir

*Din konusunda itişmelerinizden dolayı
birliğinizi dağıttınız, dağılmış deve
sürüsü gibi oldunuz*

*Her insan kendi dininden memnundur
Gerçek servetimiz ve kuvvetimiz
himmetimizdir*

Yukarıdaki kasîdesine şöyle diyerek devam eder:¹²⁹

وسيّان في المأوى التعمم وازّـر

وسدراً مع الأهوا فذاك هو الوزر

فلا ينتحي نهى و لا ينتقي أمر

على النزلا لو كان دينهم الكفر

من العدل والانصاف صانهم الوصر

ونادوا بأن الشرق حر وأهله

ولا تجعلوا حرية الدين ضلّة

بل القصد أن نمشي على أصل ديننا

ولا تجعلوا التوحيد سوء تعصب

ففى ذمة السلطان قوم اذا دنوا

¹²⁹ A.g.e., s.365.

جرى خلفنا من كل ناحية عقر

وان جنحوا للغير ضيقا بفعلكم

ولا حمر الا من تنكره الحجر

فلا ملك الا بالمساواة و الاخا

Şark ve ehli hür olduğunu haykıran

Sarık ve kemer taksakta vatandaşlıkta hepimiz eşitiz

Dininizde katı ve mutaassıp olmayın

Ne de kendi keyfinize gitmeyin, işte günah budur

Asıl dinimize hakkıyla yürüyelim

Ümit edildiğimiz gibi yapalım

Tevhidi aşırı şekilde başkalara dayatmayın

Kafîr olsalar bile

Hepimiz devletimizin

Adaleti ve insafında eşitiz

Sizin yaptıklarınızdan dolayı başkalarına kaçıyorlarsa

Ardından çoğu insan aynı şeyi yapar

Vatandaşlıkta ancak

Eşitlik ve kardeşlik vardır

Hidiv II.Abbas'ı kutladığı aşağıdaki bir başka şiirindeki beyitler şöyledir:¹³⁰

¹³⁰ Tefîk, a.g.e., s.262.

سيد ساد الزمان كبحر	ز اخر في الفخار في كل محفل
ترقب الناس سيره في مدار	وهو دار يسيره إذ تحول
ساسة العصر تجتليه بعين	قد رأى نفسه بها و هو أمثل
وإذا ما رأى العظيم علاه	طاب نفساً إذ علا أو تنزل
وهل الدوح في الذبول يحاكي	ناضر الغصن بالثمار تهذل
ذوا السجايا الحسان خلقاً و خلقاً	مظهر الحلم والثناء مرتل
إن تزره كريماً عطوفاً	عالماً صار ما يقول ويعقل

Çok şanlı deniz gibidir

Her yerde ve her zaman efendilerin efendisidir

İnsanlar onun hikayelerini ve yaptıklarını takip eder

Onun için değişiklikler çok kolay

Döneminin siyasileri ona takdir ederek bakar

Aslında o kendisinin en uygun olduğunu biliyordu

Yüce insan yükseldiğini görünce

Yükselirse veya alçalırsa hep mütevazidir

Eğilen kuru dallar ile

Meyve yüklü dallar aynı mıdır

Ahlaklı,güzel görünümlü ve sabırlı

Mükemmel sıfatlarla övülmeye layıktır

Onu ziyaret edersen eğer, cömert, şefkatli,alim ve sıkı biri olarak

O, Mantıklı ve ne yaptığını bilir

Nedîm'in saklanma döneminde kaleme aldığı musibetlere karşı övünme ve sabır konusundaki kasîdesinden bir alıntıdaki beyitler şöyledir:¹³¹

بلينا أو يروم القلب لينا

أ تحسبنا إذا قلنا بلينا

¹³¹ Tevfik, a.g.e., s.264.

نعم للمجد نفتحم الدواحي	فيحسب خامل أنا دهينا
تناوشنا فنقهرها خطوب	ترى الليث العرينا لها قرينا
سردنا بالصلى و البشر باد	وكى السر يستدعى الأنينا
ومرضعنا تغذينا بصبر	مرير حين مازجنا حلينا
فطمنا بالظماء على ثبات	فصمنا عن شراب الجاز عينا
إذا ما الدهر صافانا مرضنا	فإن عدنا إلى خطب شفينا
لنا جلد على جلد يقينا	فإن زاد البلا زدنا يقينا
فأعيا الخطب ما يلقاه منا	ولكنا صحاح ما عيينا
صلينا يا خطوب فقد عرفنا	بأنا الصلب صلنا أو صلينا
إذا ما المجد نادانا أجبنا	فيظهر حين ينظرنا حنينا
فإننا في عداد الناس قوم	بما يرضى الإله لنا رضىنا

Bir musibete uğradık desek, zanneder misin

Gerçek bir müsibet mi yoksa kalbimiz mi yumuşamıştır

Doğrudur şeref için ölüme koşarsız

Tembel biri aptal olduğumuzu zanneder

Defalarca savaştık ve yendik

Aslan misali, o yuvasına alışıktır

Ateşten ve savaşmaktan kaçınmadık, tam aksine

Sevindik bu durumlarda insan oğlu adeta inler

Bizi sütü emziren sabırla besledi

Tadı çok acıdır, ancak ağzımızda tatlıdır

Susuzluğa karşı alıştırdık

Korkakların içtiklerinden oruç tuttuk

Zaman bizim için rahat geçerse hasta oluruz

Ancak zorluklalara dönersek iyileşiriz

Sabırımız ve tahammülümüz gerçektir

Daha zor sınavlara uğrasak inancımız artar

Zorluklar bizden yorulmuştur

Sağ olmaktan yorulmuyoruz

Ey zorluklar! bize devamlı dokun

Gerçek çelik vurulmadan sertleşmez

Eğer şan bizi çağırırsa, cevabımız biz hazırız

O zaman şan bize özlemle bakar

Biz insanlar arasında bir toplumuz

Allah'ın bize kısmet ettiğine razıyız

Kaçış döneminde kaleme aldığı aşağıdaki kasîdesinden, Nedîm'in çektiği bazı sıkıntıları, polis ve casuslardan kaçışı esnasında yaşadıklarını idrak edebiliriz:¹³²

تطاردني ولا ألقى معينا	أ أنسى يوم مصر والبلايا
أخاف الشهم والحبر السمينا	فكنت الغيث في يوم كرية
فلما جاء مغربه هجينا	مدحنا فيه في إشراق شمس
بلا علم وقد كنا فجينا	وهل انسى هجوم الجند عصرا
وصرنا بين أيدي الباحثينا	أحاطوا بي وسدوا كل باب
وخلف البيت كم وضعوا كمينا	وكان السطح مملوءا بجند
قريبا من فخاخ الطالبينا	فأدركت الوحيد وكان صيدا
رآه بعد حيرته مكينا	وأرشدت النديم الى مكان
وكنا للعساكر ناظرينا	وأعمى الله عناكل عين
يحطم هاويا منه متينا	وصرنا فوق سطح فيه علو

¹³² Hadîdî, a.g.e., s.282.

ولم أنظر شمالا أو يمينا
بسطوته من البلوى حمينا
أمام العين كل القاصدينا

فلم أرهب وثوبي في طمار
ويوم الغيط كنت لنا مجيرا
فقد كنا بلا ستر يرانا

Mısır'da yaşadığım günü asla unutmam

Musibetler peşimdeydi, yardım edecek kimsem yoktu

O şiddetli ve kötü günde bana yardım ettin

Cesur ve din adamları bile korktu

Güneşin doğuşunda övüldük

Ancak battığı vakit hicvedildik

Askerlerin ansızın bize saldırılarını unutmuyum

Bizde şaşırдық

Beni kuşattılar ve tüm kapıları kapttılar

Ve bizi arayanların ellerine düştük

Çatı askerlerle doluydu

Ve evin arkasında bize tuzak kurdular

Arkadaşlarımın birisinin yardımına yetiştim

Takipçileri tuzaklarına çok yakındı

Telaş ve şaşkınlıktan bir süre sonra

Güvenli bir mekana yol gösterdim

Allah, bizi düşmanlarımızın gözlerinden sakladı

Aynı vakitte biz onları bekliyorduk

Çok yüksek bir binanın üstünde kendimizi bulduk

Oradan sağlam düşen paramparça olur

Sağıma soluma bakarak

Hiç korkmadan aşağıya atladım

Şiddetli günümüzde yardımcımız oldun

Ve belalardan bizi korudun

Peşimize düşenlerin gözlerinin önündeydik

Örtüsüz açıktaydık

Şiirine şöyle diyerek devam eder:¹³³

أرى في طيه داءً دفينا	وأنى الآن في خطب عظيم
أرادوا وصفنا للحاكمينا	أتانا مخبر عن قوم سوء
وقالوا بالوشاية قد رمينا	وخاف الضّرّ أحبابي جميعا
ولا تخبر صديقا أو خدينا	فعجل بالرحيل بلا توان
من الأهوالى ما يوهى البدينا	فأدرك يا أبى نجلا دهاه
نعم خقت انشراح الشامتينا	فما خفت المنون ولا الأعادي
لخل نحو منزله دعينا	فسرت الليل يصحبني ثبات
يوافي حين كنا ظاهرينا	ورافقني خليل كان قبلا
وكنا بالثياب منكرينا	وأدركنا القطار بغير خوف
فلم ترنا عيون المسبلينا	وألقى الله ستر الحفظ فضلا
بخيل أو صلتنا سالمينا	وكان الخل منتظر ا قدومي
يرى الرحمن خير المنقذينا	ونجى الله بعد اليأس عبدا

Şu anda çok büyük dertliyim

Kötü bir kavimden bize bir muhbir geldi

Tüm arkadaşlarım korktular

Hiç gecikmeden burayı terket

Şişmanları zayıf düşüren bu şiddet

Ne ölüm ne de düşman azaldı

Gecenin örtüsünde gidip

Bu yolculuk esnasında

Tebdili kıyafet yaparak

Allah'ın lütfu ve koruması ile

Sağ salim atlar üzerinde vardık

İçinde gizli kötülük saklanmıştı

Otoriteye bizi şikayet etmişler

Biz iftiraya uğradık dediler

Ne arkadaş ne de dosta haber ver

Ebu Necla isimli bir arkadaş bana itiraf etti

Ancak, kincilerin neşeleri kaçtı

Bir dostumun evine davet edildik

Evveliden tanımış olduğum bir dost bana refakat etti

Korkusuzca trene yetiştik

Düşmanlarımızın gözleri bizi görmedi

Dostumda beni bekliyordu

¹³³ A.g.e., s.282.

Ümitsizlikten sonra Allah kulunu O, kurtaranların en hayırlısıdır kurtardı

3.4.1. Zecelleri

Zecel, manada derinliği olmayan basit bir üslubu olan süslü sözlere sahip bir halk dilidir. Halk Şairi Nedîm, sürekli sıkıntı içerisinde olan, yükün altında ezilen, fakirlik, açlık ve ihtiyaçlarına sabreden kanaatkar fellâhları, küçük memurları ve mazlum tüccarları ele aldı. Vatan evladını oldukça başarılı bir şekilde tasvir ederdi, bu yüzden hayatında nasıl sevdiğini, acı çektiğini, engellere göğüs gererek nasıl çabaladığını iyi bilirdi. Köyleri dolaşır, su kanallarını, sabanı, sulama aracını, hasat günlerini vasfederdi. Zeccâlin nazmettiği herşeyde doğru olması kaçınılmazdı, çünkü zeccâl yetiştiği çevrede hissettiğini tasvir ederdi. Bulunduğu çevre zeccâle hissettiği şeyi doğru bir üslupla , ince mana ve zincirleme kafiyeyle nazmetmesi için fırsat verirdi.

Nedîm , tartışmasız bulunduğu asırda zeccâllerin lideriydi. Birçok zecel yazmıştır. Ancak sadece gazetelerinde neşredilen küçük parçalar günümüze ulaşmıştır. Mükemmel zecelleri, halkın düşüncelerinin oluşmasına, edebi zevkin artmasına, halk dilini süslemeye yardımcı olmuştu. Ancak, Nedîm'in uzun süreli sürgünü, Nedîm'i zikretmekten korkan insanların bu zecelleri unutmasına ve ardından etkisini kaybetmesine neden olmuştu. Nedîm, sürgün dönüşünde, zecellerini toplamakla ilgilenmemiş, Üstâz dergisinde gazetecilik faaliyetiyle meşgul olmuştu.

Sosyal konular hakkında kaleme aldığı zecelleri, genel olarak zecel sanatına ışık tutmuştur. Zecellerinin büyük bir bölümünün günümüze ulaşmaması, bu değerli sanatın önemini kesintiye uğrattığı aşıkardır. Bu sebeple insanlar, sağladığı mükemmel manalar, ince lafızlar ve güzel kalıplardan mahrum kaldılar.¹³⁴

---

¹³⁴ Tefîk, a.g.e., s.234.

Şüphesiz Nedîm'in zecelleri döneminin tüm sosyal ve siyasi olaylarına tercüman olmuştur. Zecelleri, halkı eğitmeye ve edebi zevkin artmasına vesile oldu. Yetiştığı asrın aynası olan Nedîm'in meşhur zecelleri¹³⁵;

أشكو إليكم أجزاني	بل هجراني	من أهيف صادني نبلة
أهيف بنظره في خده	خدني عبده	وجت سقامي تشهد له
وأدمعي نزلت تجري	تنظر صدري	رأت فؤادي يرقص له
قالت لو أتلقت عيوني	قال سبيوني	سيد الملاح يعرف شغله
ما دمت أني في رقة	يأخذ حده	وإن مال لقتلي من أصله
أنا نديم و لا أكثر	الله أكبر	العشق ما ينكر فضله
العشق ترياق الأرواح	ويا الأشباه	ونا اللذي طاب له نهله
ما يعرف العشق الاجلاف	يا هل الأنصاف	ما للعدول يكثر عدله

Üzüntülerimi size şikayet Bir de hicranımı ediyorum

Onun yanağına bir bakışla Beni kölesi etti

Gözyaşlarım aktı

Göğsüme süzüldü ve baktı

Gözlerimi çevirsem dedi

O beni bırakın dedi

Hala onun kölesiysem Cezamı versin şayet

Ben Nedîm'im fazlası değil Allahu Ekber

Aşk ruhların iksiridir

ve benzerleri

Kabalar aşkı bilmez

Ey adi insanlar söyleyin

Zarîf ve ince belli birinin okuyla beni vurdu

Tüm ızdıraplarım ona şahit oldu

Kalbimin onun için dans ettiğini gördü

Güzellerin efendisi işini bilir

Beni öldürmeye kalksa bile

Aşk faziletini inkar etmez

Ben de seve seve içmeye razıyım

Suçlayanlar neden çok suçluyor

¹³⁵ A.e., s.235.

"حمل زجل عال" Et-Tenkît ve't-Tebkît gazetesinin 07/08/1981 tarihli sayısında başlığıyla yayınladığı mükemmel zecel örneklerine rastlarız. Burada iktisadi durum, ekâbirin parasıyla yabancılara ayrıcalık tanınması, paralarını abes ve günah işlerde kaybetmeleri konuları işlenmiştir. Bu zecellerde; ahlakın kaybolması, zenginlerin çöküşü, erkekliklerinin yitirilmesi ve kötü akıbetlerine aşağıdaki beyitler örnek verilebilir;¹³⁶

أهل البنوكا والأطيان صاروا على الأعيان أعيان

وابن البلد مشى عريان ممعاه و لاحق الدخن

شرم برم حالي تعبان

يا ما نصحتك يا بنجر وقلت لك إوعا و تفنجر

فضلت تسكر و اتفنجر بما صبح بيتك خربان

شرم برم حالي تعبان

الحق عندك ياخويه يلى طليت وشك بويه

ولبست سروال بأويه ومشيت تقلد لي النسوان

شرم برم حالي تعبان

كانت عزايك مشدودة وسط الرجال المعدودة

أمسيت و أمك مسعودة تندبر جالك و الأوطان

شرم برم حالي تعبان

فت العدس و بصار البيت بالجنبري و الكستليت

فين الردة و فطير الزيت والجلو بين أكل الغيطان

شرم برم حالي تعبان

¹³⁶ A.e., s.236.

بعنا العمامة بالطربوش والعري بالثوب المنقوش

صبحت بلادنا للمغشوش ومورد و صانعها ظمان

شرم برم حالي تعبان

فضاك من البيت و الأوضة وخذ نصيحة عال موضة

يصبح بها بيتك روضة وتنام بها خمران سكران

شرم برم حالي تعبان

Para ve arazi sahipleri

Asilzadelerin efendileri oldular

Vatandaş çıplak geziyor

Cebinde yok bir sigara parası

Şırım bırım halim harap

Ey vatandaş sana defalarca nasihat ettim

Sakın caka satmaya kalkma

Sarhoş olmaya ve caka satmaya devam ettin

Sonra yuvan yıkıldı ve harap oldun

Şırım bırım halim harap

Kardeşim sen haklısın

Yüzünü boyayla kapladın

Beyler gibi pantolon giydin

Kadınların yürüyüşünü taklit ettin

Şırım bırım halim harap

Kuvvetli ve azimliydin

Sayı ve az erkeklerin arasında

Sen ve Mesude adlı annen

Vatanına ve kendi haline pişman oldun

Şırım bırım halim harap

Evdeki mercimeği ve Bisara çorbasını bıraktın

Karides ve pirzolaı tercih ettin

Kepek ekmeği ve yağlı pideyi

ve bahçelerde yediğin tatlıyı bıraktın

Şırım bırım halim harap

Sarığı fesle ve sıradan elbiseni

kabarık ve gösterişli elbiseyle

değiştirdin

Vatanımız sahtekarlara terk edildi

Musluk suyunu bulan susuz kaldı

Şırım bırım halim harap

Evi ve odayı kafana takma

Benden çağdaş bir nasihat al

Onunla evini cennet gibi yaparsın

Orada mamur rahat uyursun

Şırım bırım halim harap

Bahriye müfettişi Şahin Paşa'nın Tanta'da düzenlediği, zeccâllerin ileri gelenleri ve Nedîm arasında geçen ve Nedîm'in üstün geldiği meşhur şiir atışmasından alınan bir parça şu şekildedir:¹³⁷

ثم الصلاة على الهادي

أول كلامي حمد الله

قدام أميرنا وأسيادي

ماذا تريد يا عبد الله

بعد الصلاة على المختار

أني أريد أحمد ربي

اسمك حسن الإشعار

وإن كانت تطمع في أدبي

وادخل بنا باب الدعكة

دعنا من الأدب المشهور

ونعيم الخير والبركة

ندخل على اسیادنا بسرور

فن النديم ولا فنك

هات احتكم في البحر و شوف

أحسن أدب و حياة دقنك

دلوقت تسمع يا متحوف

Şeyh:

¹³⁷ Ömer ed-Dusukî, *Fî'l-Edebi'l-Hadîs*, Kâhire, Dâru'l-Fikri'l-Hadîs, 2000, C.I, s.885

İlk sözüm Allah'a hamd etmektir

Sonra bize hidayete erdirene salattır

Ne istiyorsun Ey Abdullah

Emirimizin ve efendilerimizin huzurunda

Nedîm:

Ben Rabbime hamd etmek istiyorum

Daha sonra Hz. Muhammed'e salat

Edebiyatımı bekliyorsan eğer

Sana güzel şiirler dinletirim

Şeyh:

Meşhur edebiyatı boş ver

Asıl konumuza gelem

Efendilerimizin huzuruna

Mutluluk, iyilik ve bereketle girelim

Nedîm:

Şiir bahrine iddasına var mısın

Nedîm'in mi sanatı senin sanatın

değildir

O vakit seni şaşırtacak bir şey duyacaksın Yemin ederim ki en güzel edebiyattır

Nedîm, zecelleri önceden bir amaç olmadan, yeteneğini ortaya çıkarmak, Edebâtî zümresine karşılık vermek için doğaçlama okurdu. Zecelleri, rakiplerinin durumunu zemmetmek, yakınlıklarını elde etmek ve desteklerini kazanmak amacıyla toplumun ileri gelenlerini methetmek için yazardı. Medih dışında vakit bulduğunda halk deyişleri, atların güzelliği, yabancılara gazel gibi basit konulara yönelirdi. Daha sonra, zecelden vazgeçip sosyal konulara odaklandı.

Zecellerinden birinde, belirli bir tertip içerisinde, ilişkili konuları içeren bir hikaye anlatmayı hedefledi. Bu hikayede dinin örflerini önemsemeyenlerden, oruç vaktinde hayasızca orucunu bozanlardan bahsetti. Meyhane müptelası olanlarla dalga geçti. Bu arada batıyı da unutmadı. Çünkü ülkenin içinde bulunduğu bu duruma, Mısırlıların yabancılara kötü adetleriyle sınanması sebep olmuştu. Nedîm'e göre batı;

eğlence mekanlarını yaygınlaştırarak avını kovalayan bir avcıdır.¹³⁸ İçki müptelası olan fellâhlara da üzülüyordu. Çünkü o fellâh, toprağını kaybetmiş yabancının yanında işçi olarak çalışıyordu. Sonra, insanları bu gafletten uyanmaya zorladı. Onlardan ülkeyi Hidiv'in etrafında dönmekten kurtarmak, dini ve vatanı korumayı, durumun düzelmesi için Allah'a dua etmelerini istiyordu.

3.5. Hitâbeti

Nedîm güçlü, iradeli, tatlı dilli, büyüleyici bir konuşmayı kolaylıkla yapan kabiliyetli bir hatip ve mükemmel bir motivasyon ustasıydı. Kitlelerin nasıl düşündüğünü bilir, konuşmalarını bu doğrultuda yapardı.¹³⁹ Kullandığı lafız ve ibareler mana yönünden oldukça güçlüydü. Nedîm, sadece Mısır'ın değil, Doğu Arap coğrafyasının da ilk hatîbiydi. Arap hitâbetini aslına bağlı olarak, eskiden olduğu gibi icra etmeye çalışıyordu. Modern Mısır tarihinde kendinden sonra gelen meşhur hatipler için en iyi örnekti. Nedîm, Urâbî isyanının siyasetini ve hedeflerini yüksek perdeden dile getiren bir sözcüydü.¹⁴⁰

Güçlü bir dili, açık ve net söylemi ve kıymetli bir sesi vardı. Akıcı bir yazının aylar ve senelerce bırakmadığı bir etkiyi anlık olarak dinleyicilerine ulaştırırdı. Devrin ileri gelenleri, toplantı ve merasimlerde ilk konuşmacı olarak Nedîm'i davet ederlerdi. Önemli işlere değinen hayati konulardan bahsederdi. Bunları özetlemek gerekirse;

- Bütün törenleri millî bir sözle açar, sonra hatipleri takdim ederdi. Her bir hatîp konuştuğundan sonra hatibin konuşmalarını çeşitli açılardan açıklayarak bir konuşma yapardı.
- Bu törenlerde konuşma yapan hatiplerin çoğu Abdullah Nedîm'in de aralarında bulunduğu Cemâleddîn Efgânî'nin talebesiydi. Bu hutbeler

¹³⁸ Sherifa Zuhur, **Colors of Enhancement**, Kâhire, The American University Press in Cairo, 2011, s.229.

¹³⁹ Zî'âd Fahmî, **Ordinary Egyptians**, California, Stanford University Press, 2011, s.56.

¹⁴⁰ Tefîk, **a.g.e.**, s.247.

Efgânî'nin mizac ve üslubunu yansıtıyordu. Bu da Efgânî'nin Mısır'da bıraktığı büyük etkiye delalet eder.

Nedîm'in hutbelerinde ele aldığı önemli konular;

- Kanun, anayasal düzenin esas ve avantajları, geçici hayatın esasları, Mısırlıların yükümlü oldukları hak ve görevler,
- Ülkede yaşayan yabancılara karşı barışçıl olunması, onlara iyi davranılması ve anlaşmaların korunması,
- Dini hoşgörü, müslüman ve gayri müslimler arasında taassuptan kaçınılması, insanın kardeşine dini, uyuğu, milliyeti ne olursa olsun saygı göstermesi, insanlık olgusunun büyüklükte dini ve millî duygulardan daha önce gelmesi,
- Sanayiye büyütme ve geliştirme faaliyetlerinin artırılması,
- Kırsal ıslâhın sağlanması, sosyal ve iktisadi açıdan Mısırlı fellâhın durumunun iyileştirilmesini istemiştir. Nedîm'e göre; fellâh olmadan modern şehirli hayatını sürdüremeyecektir. Çünkü, fellâh olmadan, şehirli yiyeceklerini temin ettiği tarlayı işleyemeyecek, üzerine giydiği kumaşı dokuyamayacaktır.¹⁴¹
- Nedîm, hitabette yeni amaçlar ihdâs etmiş, geniş ufuklar açmıştır. Kendisinden sonra gelen Mustafa Kâmil, Sa'd Zağlûl gibi liderlere yol açmıştır.¹⁴²

3.5.1. Hutbelerinden Örnekler

Ahmed Urâbî'yi Şarkiyye'deki Ra's el-Vâdî seferine uğurlarken 06/10/1881 tarihinde yaptığı hutbe şöyledir:

---

¹⁴¹ Michael Ezekiel Gasper, **The Power of Representation**, California, Stanford University Press, 2009, s.152.

¹⁴² **A.e.**, s.252.

"خبروني عهد محفلنا المشتمل على الألوف المؤلفة من الناس، فى أى أرض هو، وبمن احتفل؟ أ نحن في ساحات باريس تحتفل بخطيبها السياسي الاريب أم نحن فى لندره تزدحم على مجلس الشورى تسمع ما يقال فيه أم هذه أسود غنمت الفريسه و نحن ننظر إليها، أم أنتم نجوم حول بدر في السماء، و أنا أتصور إننا على ظهر الكرة، أم هذه العصبية الوطنية جاءت لتوديع الجيوش المصرية و مطلع الحرية أحمد بك عرابي...

قضت علينا الشقوة بوجودنا في زمن الخسف ومدة الإستعباد، فرأينا المشنوق من أهلنا والمصلوب والمجروح والمذبوح والمحروق، والموضوع على الخازوق والمشرد والمغرب والمنفي والمسجون، والمنكوب والمسلوب، ولا ذنب لنا في هذا كله إلا المحافظة على البلاد.

ثم رأينا الدور الثاني فشهدنا جنازة المسموم والمخنوق وودعنا المنفى ولا جناية لهؤلاء إلا المطالبة بحقوق الأمة.

ثم وصلنا إلى الدور الثالث فرأينا مساعدة الأجنبي و اكرامه و تكثير العطية و تسليمه أزمة الكثير من أشغالنا، و إذلال الوطني، و اضاءة حقه و تركه في زوايا الالهال. فوقفنا عند هذا الحد وسعينا في طريق الإتحاد و جمع القلوب و قلنا لا تطبق بمثل هذه الأصوات إلا في خلوة بصوت الهمس، حتى أدركتنا العناية الإلهية بإشراق شمس التوفيق علينا فرفعنا بها الصوت إلى حيث يسمع من تصغ أذنه على فم المتكلم، وما زلنا مجدين فى هذا الطريق الخطر حتى أعربت الجيوش عن ضمائرنا، و ترجمت الحمية عبارتنا، ونادى الجند المظفر المنصور بحقوق الأمة بين يدي أميرنا الجليل، فأنعم وتفضل، و من تفضل وتكرم، و أعتق من أرق وحرر، فاستأسر النفوس بانعامه وتملك القلوب باكرامه فكأننا الآننادي بألسنتنا بصوت يسمعه القاضي و الداني: يموت الإستبداد، و تعيش الحرية، يعدم المستبد و يحيا توفيق الأول، يهلك الجبان ويبقى جيش الحمية."

الرأى قبل شجاعة الشجعان هو أول وهى المحل الثاني

"Bana, insanlardan oluşan binleri kapsayan mahfilimizin ahdini bildirdiler. Neredeydi? Kimle toplanmıştı? Bizler, Paris'in mahir siyasi hatibi için Paris meydanlarında mıydık? Veya anlatılanları dinlemek için Londra kabinesinde miydık? Yoksa bu aslanlar avlarını ele geçirdiler, bizler de onlara mı bakıyoruz ? Yoksa siz

gökyüzünde ayın etrafındaki yıldızlar mısınız? Bir kürenin sırtında olduğumuzu tasavvur ediyorum. Yoksa bu millî grup, Mısır ordularını ve özgürlüğün başı Ahmed Urâbi'yi uğurlamak için mi geldi?

Kader bizlerin kötü bir zaman içerisinde ve istibdad döneminde bulunmamıza hüküm verdi. Ailemizden asılanı, çarmıha gerileni, yaralananı, boğazlananı, kovulanı, sürgün edileni, hapsedileni, yoldan saptırılanı ve gasp edilenleri gördük. Vatanı korumanın dışında bütün bunlarda bir suçumuz yoktur.

Sonra, ikinci dönemi gördük. Zehirlenenin ve boğulanın cenazesine şahit olduk, sürgüne terkedildik. Milletin haklarını talep etmekten başka onların da bir suçu yoktu.

Sonra, üçüncü döneme ulaştık. Yabancı yardımını, onlara yapılan ikramı, verilen hediyelerin artmasını, önemli işlerimizin çoğunu onlara teslim etmeyi, vatanın boyun eğdirilişini, hakkının kaybedilişini ve ihmal edilişini gördük. Bu sınırda durduk, birlik yolunda ve kalpleri kazanma yolunda çalıştık. Bu tip sesler halvetteki fısıltı dışında asla susturulamaz dedik. Nihayet başarı güneşinin üzerimize doğmasıyla ilahi takdiri kazandık. Bu ilahi takdirle sesimizi tüm işitenlere doğru yükselttik. Ordular vicdanlarımızın sesini, değerlerimizi dillendirene dek, bu tehlikeli yolda hala gayretliyiz. Bu muzaffer ordular, milletin haklarının, liderimizin ellerinin arasında olduğunu haykırıyor. Liderimiz ihsan edip lütufta bulundu, ikram edip zayıfı azat etti ve özgürleştirdi. Ruhlar lütuflarına teslim oldu, o da ikramıyla kalplere sahip oldu. Şimdi, herkesin duyacağı şekilde sesleniyoruz; İstibdât ölecek, hürriyet yaşayacak, müstebid idam olacak, başarı daim olacak, korkak ölecek ve ordu yaşayacak!...¹⁴³

“Yiğidin cesaretinden önce fikri birinci sıradadır cesaret ikinci sırada gelir.”

Ayrıca Abdullah Nedîm aşağıdaki gibi hamasi ve millî bir konuşma da yapar:

---

¹⁴³ A.e., s.256.

"حماة البلاد و فرسانها:

من قرأ التواريخ، وعلم ما توالى على مصر من الحوادث والنوازل، عرف مقدار ما وصلت إليه من الشرف، وما كتب لكم في صفحات التاريخ من حسنات، فقد ارتقيتم ذروة ما سبقكم إليها سابق، ولا لحقكم في إدراكها لاحق، ألا وهى حماية البلاد وحفظ العباد وكف يد الإستبداد عنها، فلکم الذکر الجمیل، والمجد المخلد بياهي بكم الحاضر من أهلنا و يفاخر بمآثرکم الآتي من أبنائنا..

فقد حي الوطن حياة طيبة بعد أن بلغت الروح التراقي، فإن الأمة جسد، و الجند روحه، ولا حياة للجسد بلا روح، و هذا وطنكم العزيز أصبح يناديكم ويقول:

و لقد ذكرت باتحادكم وحسن تعاهدكم ما كان لرسول الله صلى الله عليه و سلم عند تغيب سيدنا عثمان في أهل مكة من مبايعة أهل الشجرة على حفظه و صيانتته، فصاروا يعنون بالعبادة المبشرين بالجنة و أنتم قد تعاهدتم على حفظ الأوطان و بقاء سطوة مولانا الخديو وتأبيد ملكه.

وتبايعكم على الدفاع و وقاية أهليكم من كل ما يذهب بالثورة أو يخدش الشرف أو يضعف القوة، فاستبشروا ببيعكم الذى بايعتم به - و ذلك هو فوز العظيم."

"Vatanın Koruyucuları ve Kahramanları:

Tarihi okuyan kimse, Mısır'ın başına gelen olayları ve musibetleri idrak eder. Tarihin sayfalarında sizin için yazılan iyi şeyler ve sizin nasibinize düşen şerefi bilir. Sizden öncekilerin ulaştığı zirveye çıktınız. Sizden sonra gelenler bunun idrakinde sizlere yetişemez. Bu zirve vatanın muhafazası, kulların korunması, istibdad elinin vatan üzerinden çektilmesidir. Güzel şeyleri anmak ve ebedi şeref hakkınızdır. Halkımız sizinle övünecek, gelecek nesil kahramanlıklarınızdan gurur duyacak.

Terakki ruhu zuhur ettikten sonra vatan güzel bir hayat sürdü. Millet bir bedendir, ordu onun ruhudur. Ruhsuz bir beden için hayat yoktur. Bu kıymetli vatanınız, size şöyle sesleniyor;

Birliğiniz ve güzel ittifakınız, bana Mekkeliler tarafından alıkonup Hudeybiye’de Resûlullah’a biatta bulunamayan Hz.Osmân ve vuku bulan biat hadisesini hatırlatır. Onlar cennetle müjdelenen on kişi olarak şereflendirildiler. Sizler de vatani korumak, Efendimiz Hidiv’in gücünün bekası ve otoritesinin korunması için ahitleştiniz. Müdafaa yapmak ve ailenizi korumak üzere sizi harekete geçiren herşey size biat ediyor. O halde biatınıza sevinin, bu ne büyük bir zaferdir!”

Abdullah Nedim, doğaçlama yaptığı ve daha sonra Tâif gazetesinde neşrettiği hutbesinde ise şöyle demiştir:¹⁴⁴

"يا بني مصر

هذه أيام النزال. هذه أيام النضال. هذه أيام الذود عن الحياض، و الدفاع عن الأعراض. هذه أيام يمتطي فيها بنومصر صهوات الحماسة وغوارب الشجاعة لمحاربة عدو مصر، بل عدو العرب، لا بل عدو الإسلام، الدولة الإنجليزية - خذلها الله - ورد كيدها في نحرها.

يا أهل مصر! إننا آجال الناس محدودة، فإذا جاء أجلهم لا يستأخرون ساعة ولا يستقدمون، فأخرجوا الحرب عدوكم ولا تخشوا الموت، فكلل أجل كتاب.

ومن لم يمت بالسيف مات بغيره تعددت الأسباب والموت واحد

يا أهل مصر! إن الإنجليز يقولون إن مصر هي حصن البلاد العربية، من فتحها فقد أخذ بلاد المسلمين، فهبوا للدفاع عن وطنكم، الذي هو حصن البلاد الإسلامية كلها، جاهدوا في الله حق جهاده، لتحفظوا هذا الدين العظيم، و تدفعوا عدواً يريد أن يدخل بخيله ورجله في بلد الله، يريد أن يدخل الكعبة المشرفة عن طريق بلادكم، و قد استعان على أغراضه بالخدو الذي باع الأمة إرضاء الإنجليز..."

“Ey Mısır’ın Evlatları!

Bunlar sıkıntılı günlerdir. Bunlar mücadele günleridir. Bu günler değerlerini koruma ve şerefini savunma günleridir. Bu günler, Mısır’ın düşmanlarıyla, bilakis

¹⁴⁴ Ahmad, a.g.e., s.150.

Arapların, İslamın düşmanlarıyla, - Allah tuzaklarını başlarına çevirsin - İngiliz devletiyle savaşıyor Mısır'ın evlatlarının hamaset ve cesaretin sırtına bindiği günlerdir.

Ey Mısır Ahalisi! İnsanların eceli sınırlıdır.Ecelleri geldiğinde onu ne bir an erteleyebilirler ne de bir an öne alabilirler. Düşmanınızla savaşın, ölümden korkmayın! Her bir ecel yazılıdır.

Kılıçla ölmeyen başka şeyle ölür *sebepler çeşitlidir ve ölüm birdir*

Ey Mısır Ahalisi! İngilizler Mısır'ın Arap ülkelerinin kalesi olduğunu söylüyorlar. Onu fetheden tüm islam ülkelerini fetheder. Haydi tüm İslam ülkelerinin kalesi olan vatanınızı koruyun. Bu yüce dini korumak ve Allah'ın ülkesine atları ve ayakları ile girmek isteyen, Kabe-i Şerife ülkeniz üzerinden girmeye çalışan, İngilizleri razı etmek için milleti satan Hidiv'den, istekleri üzerine yardım isteyen düşmanı kovmak için hakkıyla Allah yolunda cihad edin.”

3.6. Arap Dilinin Önemi Hususundaki Görüş Ve Çabaları

Sömürgeciler, Mısır ve Arap ülkeleri arasındaki bağı koparmak amacıyla ilk olarak; Milliyetçiliğe ve Arap soyunun görünüşüne ait izleri silmeye çalıştılar. Tehdit ve güç kullanarak Arapçanın yerine ülkede İngilizce ve Fransızca kullanımının sağlanması için tüm imkanlarını seferber ettiler. İlk olarak okullara el attılar. Nedîm, bu sömürge siyasetine dört koldan savaş başlatır. Çünkü, onun nazarında Arapçanın soy, din, toplumla doğrudan ilişkisi vardır.¹⁴⁵ Bu konuda şöyle der:

“Eğer öğretim metodunu millî dilden, yabancı dillere çevirirsek, milliyetçiliğimizi, soyumuzu ve dinimizi öldürmüş olur, halkımız içinde yabancı konuma düşeriz.”

Arapçanın bilim dili olmadığını iddia edenlere, geçmiş asırlarda bilimin usullerinin, çeşitli ilmi kültürlerin, modern dünyaya Araplar tarafından Arapça olarak yayıldığını savunmuştur.

---

¹⁴⁵ Hadîdî, a.g.e., s.339.

Nedîm, konuşma dili olarak yabancı dilleri kullanan, Avrupa’da öğrenim görmüş veya yabancı okullarda okumuş kişilerin günlük konuşmalarında yabancı kullanımlara yer vermelerini şöyle eleştirdi.

“Tasalandığın kelimeler bu mu? Misafirlerinin diliyle konuştuğunda, onlar sana her dilden kelime dikte eder ve oradan buradan alıntı yaparak senin için bir dil oluştururlar. Böylece, memleketinde garip kalır, izzet ve şerefini kaybedersin. Herkes dilini, millîyetini bilirken, sen arada kaybolur, ne dilini, ne izzetini, ne de şerefini kazanamazsın. Bahsettiğiniz, bizi ve boş akılarımızı ele geçiren medenileşme bu mudur?”

Nedîm eğitim ve konuşmada halkı diline bağlı kalmaya davet etmesiyle birlikte, yabancı dillerin iyi bilinmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Çünkü, dilinin ve diğer dillerin entegrasyonunun medeni kültürün esaslarından biri olduğunu, ilim denizlerinin kaynağından bir kaynak olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁶

Abdullah Nedîm’in siyaset ve toplum üzerine değerli görüşleri vardır. Önemli sözlerinden bazıları;

"مملكة يسوسها غارق وفي الشهوات مقبرة تزار ولا تسكن"

“Şehvetler içine batmış birinin yönettiği bir memleket, ziyaret edilip oturulmayan mezarlık gibidir.”

"إذا ساعدت الأجنبي على أخذ بلادك فلا تغضب إذا نام في فراشك"

“Yabancıların ülkenizi almasına yardım ederseniz, yatağınızda uyuyorsa kızmayın.”

"إذا اختلفت الأحزاب فكن مع أحفظها لوطنك"

“Taraflar ayrılığa düşerse vatanını en koruyanla birlikte ol!”

---

¹⁴⁶ A.e., s.340-341.

3.7. Tiyatroculuğu

Mısır'da Hristiyan Suriyeliler 3 seneyi aşkın bir süre Arap Tiyatrosunu tekellerine almışlardı. Nedîm bu tekeli kırmayı başardı. 1872'den bu yana Arap tiyatrosu için ilk Mısırlıydı. Nedîm, geleneksel islami bir eğitim almıştı. Şair ve hatip sıfatıyla büyük bir şöhret kazandı.

Nedîm'in kurduğu İslami Hayır Cemiyeti amatörler için açılmıştı. Nedîm öğrencilerini yeni bir edebi tür olan dramaya alıştırmayı istedi. Aynı zamanda cemiyet bünyesinde faaliyet gösteren tiyatro oyunlarını yazdı ve yönetti. Oyunları öğrencileriyle yan yana sergiledi.¹⁴⁷

3.7.1. Oyunları

3.7.1.1. el-Vatan ve Tali'u't-Tevfik

"Mahrûse" gazetesini Nedîm'in sergilediği "*el-Vatan ve Tâli'u't-Tevfik*" oyununun haberini yaptı. Oyunun ismi aslında Hidiv Tevfik'in ismini ima ediyordu. Oyun öyle bir başarı elde etmişti ki, çoğu kimse tekrar sahnelenmesini talep etti. Oyun, Hidiv Tevfik ve bakanlarının faziletini gösteriyordu. Aynı zamanda, gizli bir şekilde ülkenin siyasi ve sosyal olaylarıyla dalga geçiyordu. Mısır'ın çöküşünden bahsediyor, despotluk ve kötü yönetim biçimine saldırıyordu. Zulüm, fesad ve haksız vergileri gözler önüne seriyordu.¹⁴⁸

Nedîm, diğer milletlerin gelişimi üzerine çalışılmasının zorunlu olduğunu açıklıyordu. Mısırlıların kendilerinden öncekiler gibi şerefli işleri düşünmeleri gerektiğini belirtiyordu. Mısır'ın eski gücünü ve şimdiki köleliği, eski Mısırlıların ilmini ve bugün yayılan cehaletin farkına varılmasını istiyordu. Aynı zamanda bu çukurdan çıkmak için Mısırlıların sarfetmesi gereken çabaları dile getiriyordu.

¹⁴⁷ Philippe Sadgrove, *el-Masrahu'l-Mısriyyu*, Kâhire, Merkezu'l Ma'lumat, 2001, s.234.

¹⁴⁸ A.e., s.235.

Nedîm, yönetim tabakasının ve Türk memurlarının çalışmalarını açığa çıkarmak vasıtasıyla, vatandaşlarına millî ruh aşıliyordu. Eğitim sisteminin yaygınlaşmasının teşvik edilmesi, hacıların ilim ve bilgiyle desteklenmesini istiyordu.¹⁴⁹

Nedîm, *et-Tenkît ve 't-Tebkît* dergisinde oyunu şöyle tanımlar;¹⁵⁰

“Oyun, küçümseme ve hakareti, İsmâil'in himayesi altında katlandığımız zulüm ve sorumlulukları ortaya koydu. Tüm bunlar, asil bakanlarına fikirleriyle, hayırlı amaçlarıyla destek olan yüce Hidiv'in yönetimi devralmasıyla son buldu. Adamları milleti korumak ve vatani muhafaza etmek için çaba sarfetti. Hidiv sayesinde, bilginin artmasına neden olan cemiyetlerin açılmasına ve akılların aydınlığa nasıl kavuştuğunu açıkladı.”

3.7.1.2. en-Nu‘mân (Arap):

Cemiyete üye öğrenciler, Nedîm'in yazdığı en-Nu‘mân veya Arap olarak isimlendirdiği oyunu 1880 yılında Zizinyâ Tiyatrosunda sergilediler. Hidiv, emirler, tanınmış kişiler ve öğretmenler de oyunu seyretmeye gelmişlerdi.

Nedîm, oyununda Arapların meziyetlerini, yaptıkları benzersiz işleri anlattı. Nu‘man, İslamdan önce Arap krallarının birkaçının ismiydi. Nedîm'e göre bu oyun yeni bir edebi üslupla (bedî), mukârene, mecâz ve beyânla doluydu.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ A.e., s.236.

¹⁵⁰ Nedîm, *el-Tenkît ve 't-Tebkît*, 1881, sayı:5

¹⁵¹ Sadgrove, a.g.e., s.237.

SONUÇ

Abdullah Nedîm, 19. yüzyıl Mısır tarihinin önemli şahsiyetlerinin başında yer almaktadır. Mısır'ın siyasi olaylarında önemli bir rolü olan Nedîm, Urâbi baş kaldırısının da en önemli sözcülerinden biri olmuştur. Konuşma ve yazılarında kullandığı tesirli üslûbuyla ruhlarda devrim ateşini tutuşturmuş, her fırsatta hürriyet, milliyetçilik, sosyal ve siyasi reformlar konusundaki görüşlerini cesurca ve kararlılıkla dile getirmiştir.

Abdullah Nedîm, Cemâleddîn Efgânî ve Mahmûd Samî el-Barûdî gibi alim ve ediplerin meclislerine devam ederek kendisini yetiştirmiştir. Sosyal ıslâh konusunda zengin ve fakirlerin adetlerini eleştirmiş, her iki kesimin kusur ve ayıplarını ifade etmiştir. Yazı, şiir, konuşma ve makalelerinde toplumu ilgilendiren hayati konulara temas ederek, eğitimin önemine dikkat çekmiştir. Toplum bireyleri arasında eğitim ve dayanışmayı yaygınlaştırmayı hedefleyerek, İslami Hayır Cemiyeti kurmuş, fakir ve kimsesiz çocuklar için okul açmıştır.

Nedîm, hitabet mahfillerinde de millî kültürün yaygınlaşmasına büyük katkılar sağlamıştır. Yaptığı etkili konuşmalarından dolayı, “Doğu’nun Hatîbi” ve “Vatanın Savunucusu” gibi lakaplar kazanmıştır. Nedim’in hitâbet mahfillerine de “Ukâz Panayırı” ve “Paris Edebiyat Fuarı” gibi isimler verilmiştir.

Nedim ayrıca Mısır’da yabancı hayranlığını tenkit etmek üzere *el-Arab* ve *el-Vatan* piyeslerini yazıp sahnelemiştir. 1880’li yıllardan itibaren Mısır’da gazeteciliğe başlamış, *et-Tenkît* ve *t-Tebkît*, *el-Ustâz* ve *et-Tâ’if* dergilerini çıkarmıştır. Çıkardığı dergilerde, fasih Arapça ve halk dilini ustaca kullanarak, eğitimli ve yoksul kesime kolaylıkla hitap edebilmiştir. Yazılarında İngiliz, Fransız ve Osmanlılar’ın Mısır’dan el çekmesi, çeşitli konularda reformların yapılması konularını ele almıştır.

Hâtip, şair, zeccâl, gazeteci ve tiyatrocı olarak üne kavuşan Nedîm, zecel ekolünü oluşturmuş, şiir ve nesirde belli bir mertebeye ulaşmıştır.

Hayatını ülkesine ve milletine adanmış, karşılaştığı zorluklara karşı dik durmuş ve hiç kimseye boyun eğmemiştir. Bu yüzden bütün bu yönleriyle modern dönem Arap nahda hareketinde haklı yerini almıştır.

Konuşmaları, yazıları ve şiirlerinde edebi sanatları yoğun bir şekilde kullanmıştır. Mısır'ın köklü tarihinde belâgat, fesâhat ve bıraktığı tesir bakımından topluma Nedîm'den daha yakın birine rastlanmamıştır. Nedîm, kendisinin zalim gördüğü hükümdarlara karşı her yerde korkusuzca konuşan bir hatîpti.

Vatanını ve toplumun düşünce yapısını iyi bilen Nedim'in renkli yaşamı, yazdığı şeyleri oldukça popüler kılmıştır. Yoksulluk içinde bulunan fellâhtan oldukça uzak bir hayat süren Avrupalılara karşı bitmeyen öfkesi, kendisine büyük bir popülarite kazandırmıştır.

Önceleri bedî yazıya meyleden, daha sonra secî yazı türüne yoğunlaşan ve bunda ciddi bir başarı gösteren Nedim, hikayelerinde diyalogu kullanan ilk Arap yazardır. İlgi uyandıran, şaşırtıcı diyalogları hikayelerinde sıklıkla kullanırdı.

Makale edebiyatında da adını duyuran Nedim, Arap dilinin önemine değinmiş, Arap dili için bir enstitü kurulmasına ve dilin kullanımını yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Kaleme aldığı önemli makalelerinde, ülkenin içinde bulunduğu ahlaki çöküşü ustalıkla tasvîr etmiştir. Halka aşıladığı milli bilincin yanı sıra, istikbal, ülkenin gidişatı, parlamenter irade, fikir özgürlüğü gibi kavramları ustalıkla ifade etmiştir. Yazılarında, özellikle kültürlerarası konseptte, sosyal uzlaşmayı en iyi şekilde işlemiştir

Kültür sahasında Arapça'nın en büyük müelliflerinden sayılan Nedîm, hayatının çeşitli dönemlerinde, makaleler, ilmi ve edebi eserler kaleme almıştır. Şiir, din, tarih, coğrafya, tefsîr, dil, usûl, kelâm ilmi, tasavvuf, eğitim ve siyâsi konularda çeşitli eserleri bulunmaktadır.

Ortaya çıkan bu çalışmanın, çeşitli tarihi olaylara şekillenen 19.yy Mısır Edebiyatının önemli yazar ve şairlerinin tanınması ve bu doğrultuda yapılacak dil ve edebiyat araştırmalarına ışık tutması öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Enver: **Huteb'a Sannâ'u't-Tarîh**, Kâhire, Mektebetu'l-Ancelo'l-Misriyye, 1969.
- Ahmed, Jamâl Mohammad: **The Intellectual Origins of Egyptian Nationalism**, Newyork, Mohammad Oxford University Press, 1960.
- Bağdâdî, İsmâ'îl: **Hediyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Mü'ellifin Asâru'l-Musannifin**, İstanbul, Matba'atu'l-Behiyye, 1951.
- Buzpınar, Ş.Tufan: "Tevfik Paşa", **DİA**, C.XLI, s.15.
- Davûd, A.Mecdî: **Abdullah Nedîm Fârisu'l-Kelime ve Kâ'idu's-Sevre**, y.y., t.y.
- Dekkâk, Ömer: "Nedîm", **Mevsû'ati'l- 'Arabiyye**, Şâm, 2008.
- Demirci, Gülyaşar: "Mısır'da Öykücülük", **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Dergisi**, 2018, Sayı:1
- Dessukî, Ömer: **Fî'l-Edebi'l-Hadîs**, Kâhire, Daru'l-Fîkri'l-Hadîs, 2000.
- Emîn, Ahmed: **Zu'emâu'l-Islâh**, Kâhire, Hindawi Foundation, 2011.
- Faydu'l-Hatır, Kâhire, Mektebetu'n-Nehdeti'l-Misriyye, 1945.
- Fahmy, Ziad: **Ordinary Egyptians**, California, Stanford University Press, 2011
- el-Fâkî, Mohammad Kâmil: **el-Ezher ve Eseruhu fî'n-Nahdati'l-Edebiyyeti'l-Hadîse**, Kâhire, Matba'at el-Muniriyye bi'l-Ezher, t.y.

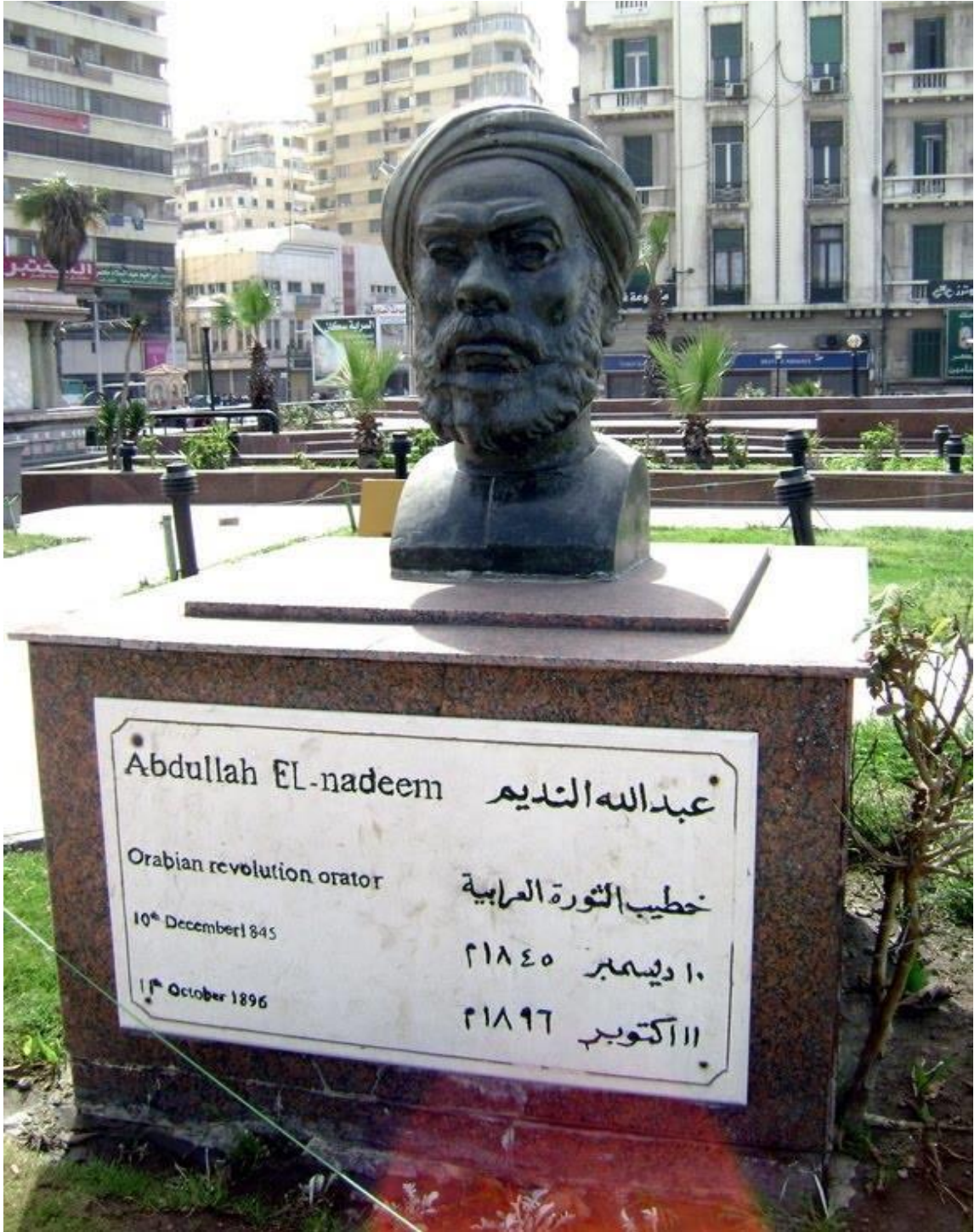
- Falk, Indira Gesink: **Islamic Reform and Conservatism**, Newyork, I.B.Tauris, 2009.
- Fu'âd, Ni'mât Ahmed: **Teracîm Şarkıyye ve Garbiyye**, Kâhire, el-Mektebetu'l-Akademıyye, 2004.
- Gasper, Michael Ezekiel: **The Power of Representation**, California, Stanford University Press, 2009.
- Goldschmidt, Arthur: “en-Nedîm es-Seyyid Abdullah”, **Kamûs Teracîmi Mısri'l-Hadîse**, Kâhire.
- Görgün, Hilal: **Biographical Dictionary of Modern Egypt**, London, Lynne, 2000.
- Hadîdî, Alî: “Urâbî Paşa”, **DİA**, C.42, s.167-169
- Haeri, Niloofer: **Abdullah en-Nedîm Hatîbu'l-Vataniye**, Kâhire, Mektebetu Mısır, t.y.
- Habri, Niloofer: **Sacred Language, Ordinary People**, London, Palgrave Macmillan, 2003.
- Herrera, Linda: “Abdallah Nadim an Educational Reform Egypt”, **Mediterranean Journal of Educational Studies**, 2002.
- Hopert, Almut; Salvatore, Armando: **Between Europe and İslam**, Brussels, Peter Lang, 2000.
- Kehhâle, Ömer Rızâ: **Mu'cemu'l-Müellifin**, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 4 c., 1993.
- Kılıç, Hulusî: “Abdullah Nedîm”, **DİA**, C.I, s.126.
- Le Gassick, Trevor: **Modern Arabic Prose Literature: An Introduction**, Michigan, Institute of International Studies, 1970.
- Mirza, Mansoor Ahmed: **Between 'Umma, Empire and Nation**, London,

- The London Mirza School of Economics, 2014.
- Nedîm, Abdulfettâh: **Sulâfetu'n-Nedîm**, Kâhire, el-Emel li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, t.y.
- Nedîm, Abdullah: **Kâne ve Yekûn**, Kâhire, Matba'at Dâru'l-Kutub, 1995.
- el-Mesamîr**, y.y., 1895.
- el-Tâ'îf**, y.y., sayı: 84.
- “ed-Dunyâ ve'l-'Arab”, **el-Tenkît ve't-Tebkît**, y.y., t.y., sayı: 19.
- “İ'lân”, **et-Tenkît ve't-Tebkît**, 1881, sayı: 1, s.4.
- el-Ustâz**, y.y., t.y., sayı: 5
- Powel, Eve M. Troutt: **A Different Shade of Colonialism**, London, University of California Press, 2003.
- Ra'ûf, Abdusselâm: “Abdullah en-Nedîm”, **Mevsu'âtu Beyti'l-Hikmeti li A'lâmi'l-Arab**, Bağdâd, 2000.
- Rikabi, Cevdet: **el-Edebu'l-Arabi mine'l-İnhidâr ile'l-İzdihâr**, Şam, Dâru'l-Fikr, 1982.
- Sadgrove, Philippe: **el-Masrahu'l-Mısri**, Kâhire, Merkezu'l Ma'lumât, 2001.
- Salvatore, Armando: **Muslim Traditions and Modern Techniques of Power**, Munster, Lit Verlag, 2001.
- Scott, Julia Meisami; Starkey, Paul: “al-Nadîm, Abdallah”, **Encyclopedia of Arabic Literature**, London, Routledge, 1998, C.II, s.572.
- Selîm, Samah: **The Novel and Rural Imaginary in Egypt**, London, Routledge Curzon, 2004.

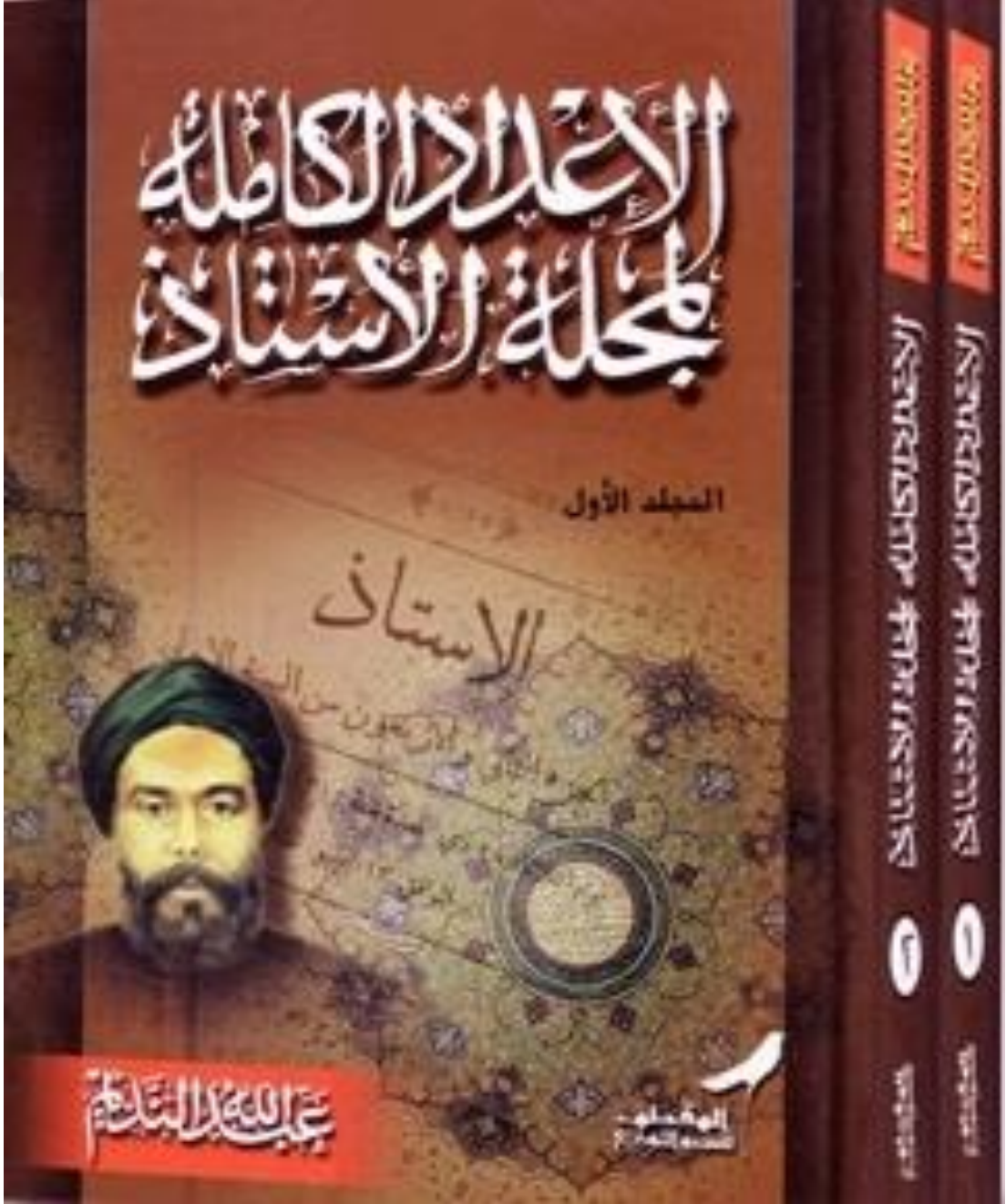
- Şeyyâl, Cemaleddîn: **A'lâmu'n-Nahdati'l Hadîse**, Kâhire, el-Kitâb, C.VII, 1949.
- Tevfik, Necîb: **Abdullah en-Nedîm Hatîbu's-Sevreti'l-Urâbiyye**, Kâhire, Mektebetu'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1963.
- Teymûr, Ahmed: **A'lâmu'l Fikri'l-İslamiyyi'l-Hadîs**, Kâhire, Daru'l-Afâki'l-Arabiyye.
- Zeydân, Corcî: **Terâcîm Meşahîri's-Şark fî'l-Karni't-Tasi' 'Aşar**, 2 c., Kâhire, Hindawi Foundation, 2011.
- Ziriklî, Hayreddîn: **el-A'lâm**, 8 c., Beyrût, Daru'l-İlm li'l-Melayîn, 2002.

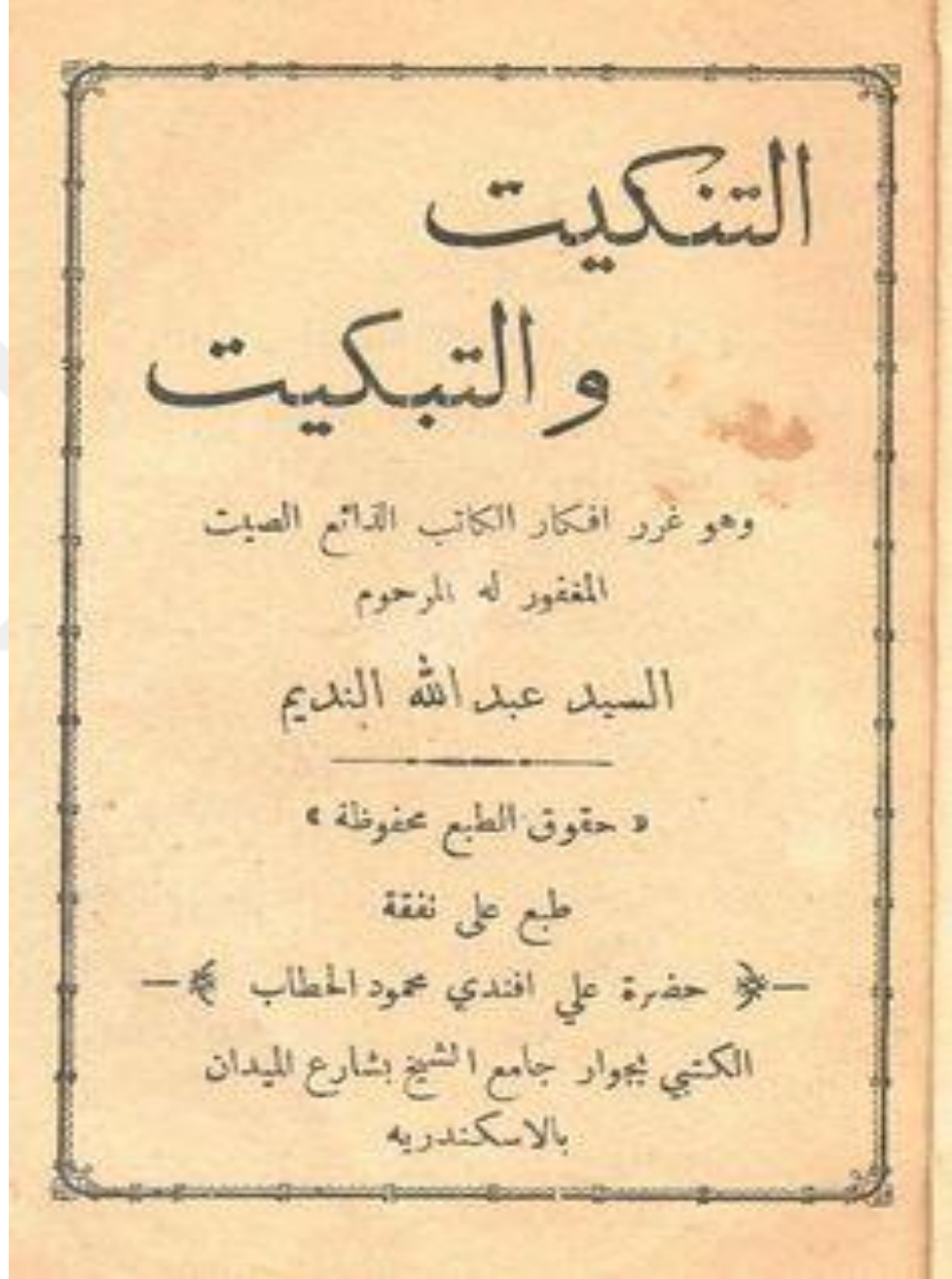
Resim 1: Abdullah Nedim

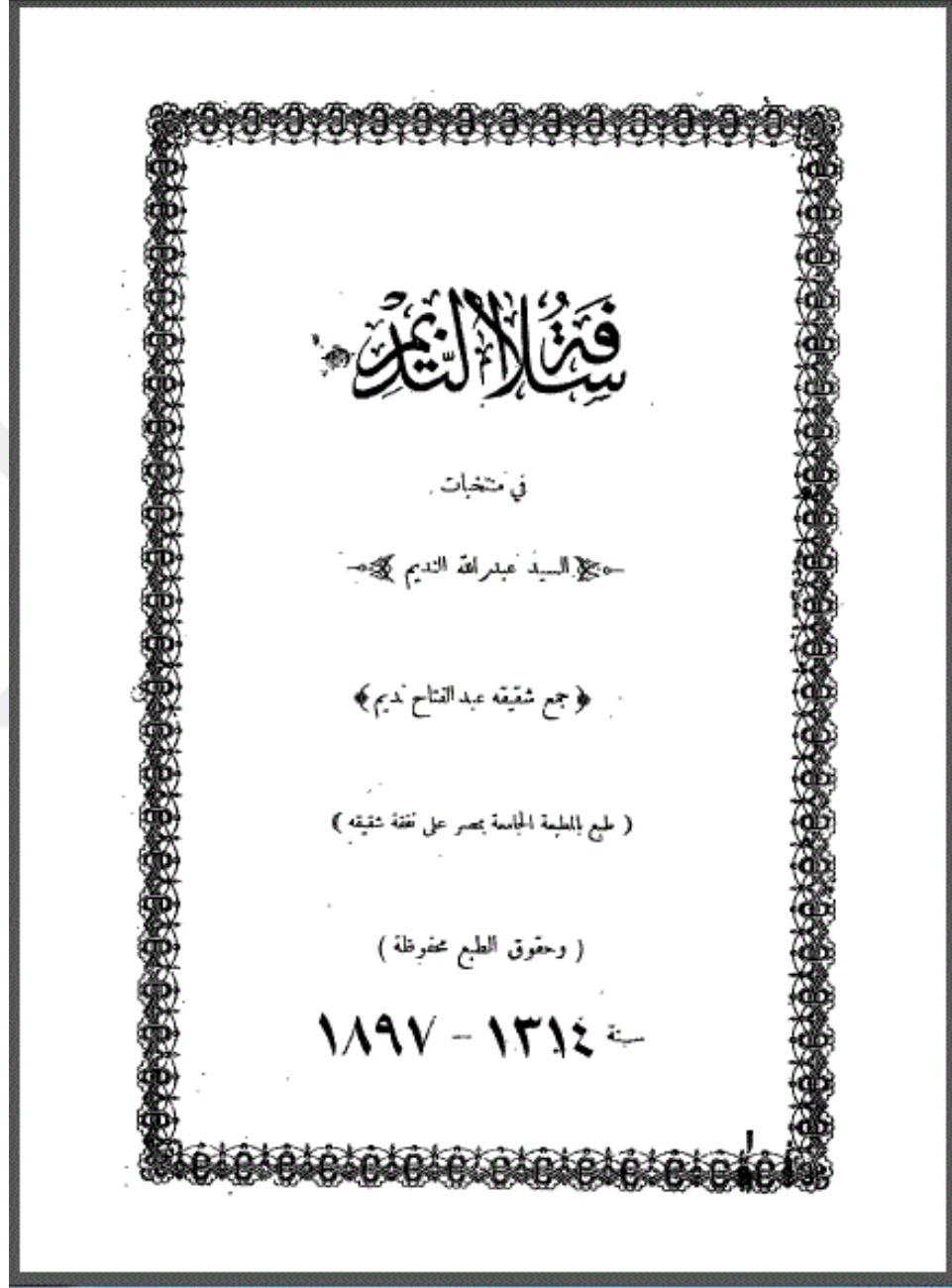
Resim 2: Abdullah Nedim'in İskenderiye'de yer alan büstü.

Resim 3: el-Üstâz Dergisinin tüm sayılarını içeren 2 cilt olarak basılan kitabın kapağı.

Resim 4: et-Tenkît ve't-Tebkît dergisinin sayılarını içeren kitabın kapağı

Resim 5: Abdullah Nedim'in eserlerinin toplandığı Sulâfetu'n-Nedim adlı kitabın kapağı.

الهيئة العامة
لدار الكتب والوثائق القومية
مركز وثائق وتاريخ مصر المعاصر

من تراث عبدالله النديم «٣»

كان ويكون

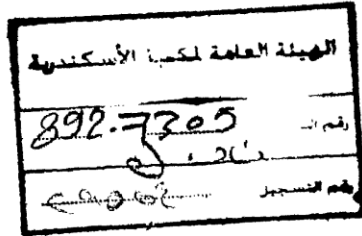
تقديم

د. عبدالعظيم رمضان

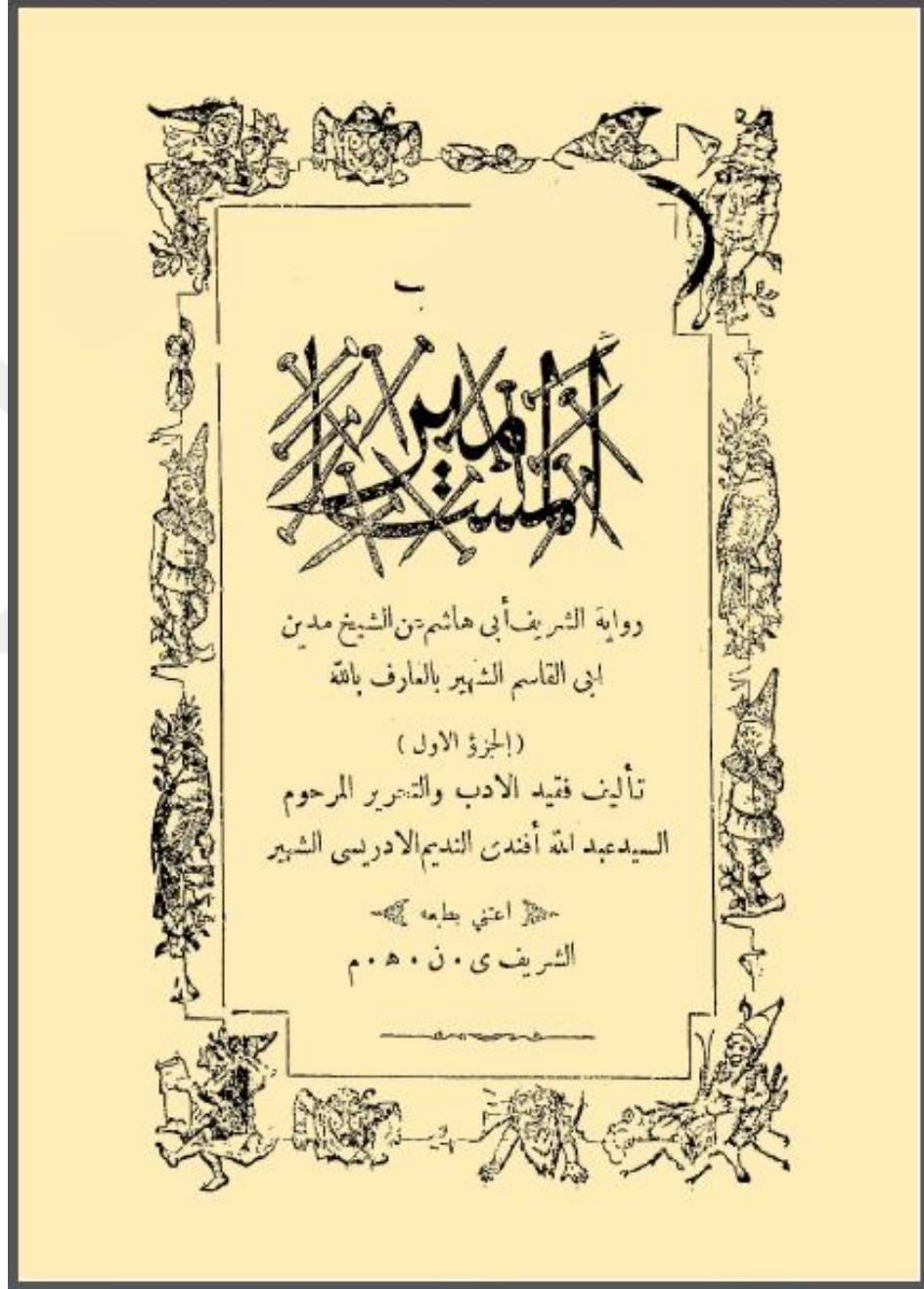
دراسة تحليلية

د. عبدالمنعم إبراهيم الجميعة

طبع بمطبعة دار الكتب
القاهرة ١٩٩٥

Resim 6: Abdullah Nedîm'in "Kâne ve Yekûn" isimli kitabının kapak fotoğrafı

Resim 7: Abdullah Nedim'in "el-Mesamir" isimli kitabının kapağı